

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Філологічний факультет
Кафедра української літератури

**Народнопоетична основа повісті
Гната Хоткевича «Катрине весілля»:
фольклористично-літературознавчий
і дидактичний аспект**

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 601 групи
спеціальності «Середня освіта
(Українська мова та
література)»

Вакарюк Мар'яна Ярославівна

Керівник:

доцент Костик В.В.

Рецензент:

доцент Маркуляк Л.В.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка:

ECTS _____

До захисту допущено

на засіданні кафедри української літератури

протокол № _____ від _____ 2022 р.

Завідувач кафедри _____ доц. Валентин МАЛЬЦЕВ

АНОТАЦІЯ

Вакарюк М. Я. Народнопоетична основа повісті Гната Хоткевича «Катрине весілля»: фольклористично-літературознавчий і дидактичний аспект. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2022. На правах рукопису.

Магістерська робота присвячена з'ясуванню народнопоетичних джерел повісті Гната Хоткевича «Катрине весілля». Зокрема йдеться про весільні пісні та обряди, які письменник так широко використав і проілюстрував текст для написання власного авторського твору. Фактично відтворено давній фольклорно-етнографічний комплекс українського весілля на Звенигородщині Черкаської області, малій батьківщині Тараса Шевченка. У повісті відтворено звичаї та обряди, родинну атмосферу Григорія Шевченка, яка панувала під час одруження старшої доньки (сестри Т. Шевченка) Катерини. Для цього автор записав чимало автентичних текстів від місцевих старожилів, а також скористався матеріалами, які зібрав А. Кримський у книзі «Звенигородщина».

Дипломна робота також містить методичні рекомендації щодо вивчення весільних пісень та обрядів у закладі загальної середньої освіти.

Ключові слова: Катря, Тарас, Катерина, Григорій Шевченко, Гнат Хоткевич, повість, весільна пісня, етап, обряд.

SUMMARY

Vakaryuk M. Ya. The folk-poetic basis of Hnat Khotkevich's story "Katherine's Wedding": folkloristic, literary and didactic aspects. Yuri Fedkovich Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2022. In the beginning of the manuscript.

The master's thesis is devoted to the elucidation of the folk-poetic sources of Hnat Khotkevich's story "Katherine's Wedding". In particular, it is about wedding songs and ceremonies, which the writer used so widely and illustrated the text for writing his own author's work. In fact, the ancient folklore and ethnographic complex of a Ukrainian wedding in the Zvenigorod region of the Cherkasy region, the small homeland of Taras Shevchenko, has been recreated. The story reproduces the customs and ceremonies, the family atmosphere of Grigory Shevchenko, which prevailed during the marriage of the eldest daughter (T. Shevchenko's sister) Kateryna. For this, the author wrote down a lot of authentic texts from local old-timers, and also used the materials collected by A. Krymskyi in the book "Zvenigorodshchyna".

The thesis also contains methodical recommendations for the study of wedding songs and rites in an institution of general secondary education.

Keywords: Katria, Taras, Kateryna, Hryhoriy Shevchenko, Hnat Hotkevich, story, wedding song, stage, ceremony.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТРАГІЧНА ДОЛЯ ГНАТА ХОТКЕВИЧА І ЙОГО ПОВІСТІ: ШТРИХИ ДО ГЕНЕАЛОГІЇ РОДУ КОБЗАРЯ	9
1.1. Фольклор і мистецтво у житті Гната Хоткевича	9
1.2. Доля письменника і його твору	10
1.3. Штрихи до генеалогії роду Тараса Шевченка	15
РОЗДІЛ 2. ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ ТА ОБРЯДИ В ПОВІСТІ ГНАТА ХОТКЕВИЧА «КАТРИНЕ ВЕСІЛЛЯ»	19
2.1. Сватання. Підготовка до весілля	20
2.2. Дари від молодої.....	29
2.3. Випікання короваю.....	30
2.4. Запросини на весілля.....	41
2.5. Вильце	43
2.6. Вінкоплетини. Дівич-вечір	44
2.7. Посаг молодої.....	47
2.8. Неділя. Перший день весілля.....	53
2.9. Шлюб	56
2.10. Розплітання коси	65
2.11. Комора.....	74
РОЗДІЛ 3. ВИВЧЕННЯ ВЕСІЛЬНИХ ПІСЕНЬ У 9 КЛАСІ ЗЗСО	82
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	91

ВСТУП

Ще на початках літературної та музичної творчості Г. Хоткевича одразу помітив І. Франко, який із цього приводу писав: «Останнім часом розгортається значний літературний рух у Харкові, де живуть два талановитих українських письменники – Олександр Катренко і Гнат Хоткевич, останній є також талановитим співаком-кобзарем» [55, с. 12]. Великий Каменяр відзначав також особливі заслуги Г. Хоткевича у справі проведення Харківського археологічного з'їзду, який посприяв поширенню української народної пісні (поповнення репертуарів виконавців, виявлення талановитих вчителів співу, закріплення пісенної традиції) [56, с. 224].

Г. Хоткевич відомий насамперед як талановитий письменник, який написав знамениті твори «Камінна душа», «Авірон» [58], «Довбуш» [63], на сторінках яких розгортається широка панорама народного життя XVIII-XIX століть. Про народнопоетичні джерела цих повістей писав професор Львівського університету І. Денисюк [10, с. 156-158], провідний науковий співробітник Інституту літератури імені Т. Шевченка, професор Ф. Погребенник [39], а також В. Твардовський [54]. А. Мельничук звернув увагу на використання фольклору Гуцульщини в повісті Г. Хоткевича «Камінна душа» [31, с. 73-75] та в акварелях і образках письменника відповідної тематики [33, с. 66-70]. У подальшому А. Мельничук написав підсумовуючі праці про фольклорно-етнографічні інтереси [34] і діяльність Г. Хоткевича в цій галузі [32]. Важливе значення мають також його підручники-посібники із майстерності гри на бандурі та кобзі, якими він досконало володів, а також списки відомостей про кобзарів та бандуристів [14], і про ліру та лірників [15], ретельно зібрані фольклористом із тодішніх періодичних видань. Створюючи свої мистецькі шедеври він багато черпав із джерел народнопоетичної творчості, причому як для написання авторських художніх текстів, так і для імпровізації на музичних інструментах. Всюди, де б не був письменник, він ретельно занотовував фольклорні матеріали:

календарно-обрядові та родинно-обрядові твори (колядки і щедрівки, весільні пісні), балади, ліричні пісні, прислів'я та приказки тощо. Будучи наближеним по духу творчості до Великого Кобзаря, вивчаючи його родовід, у Г. Хоткевича виник цікавий задум написати великий роман під назвою «Тарас Шевченко». Та здійснити сповна свій задум йому, на жаль, через репресії так і не вдалося. Цьому передувала велика робота зі збору і вивчення народнопоетичної творчості Звенигородщини, малої батьківщини Т. Шевченка. Г. Хоткевич встиг написати повість про рідну старшу сестру Т. Шевченка, яка отримала назву «Катрине весілля» [65]. Фактично – це розгорнутий фольклорно-етнографічний нарис народного весілля на Черкащині, яке у такому вигляді в XIX столітті відбувалося в тих краях. Окрім того, він ретельно вивчив працю академіка А. Кримського «Звенигородщина» [24], яку той підготував і підписав до друку, але, на жаль, так і не побачив у готовому книжковому форматі, бо також був репресований.

Отже, темою нашої магістерської роботи є: **«Народнопоетична основа повісті Гната Хоткевича «Катрине весілля»: фольклористично-літературознавчий та дидактичний аспект».**

Українська усна народна творчість цікавила Г. Хоткевича фактично усе свідоме життя. Та найбільше вона запала йому в душу після відвідин Карпат, зокрема Гуцульщини [1, с. 48-51; 28].

Про наукові зацікавлення Г. Хоткевича збирати фольклорні матеріали на Гуцульщині та використовувати їх у театральному мистецтві зокрема писала й відома українська етнологиня А. Григорук у своєму посібнику «Етнологія Гуцульщини» [7].

Окрім того Г. Хоткевич розробляв свої підходи до записування і вивчення фольклору Гуцульщини, як словесного, так і музичного [45; 47; 48; 51].

Життєвий і творчий шлях Г. Хоткевича неодноразово ставав предметом наукового зацікавлення дослідників української літератури, фольклору,

музичного мистецтва, театру, оскільки сам він залишив і тексти авторських творів, і зібрані фольклорні матеріали, і підручники-посібники з музики (наприклад, підручник гри на бандурі), і статті з проблем мистецтвознавства. За таким вагомим доробком митця і науковця були написані праці, захищені дисертації А. Ф. Мельничука «Гнат Хоткевич і народна поетична творчість» (із фольклористики) [29], Н. А. Супрун «Діяльність і творчість Гната Хоткевича у контексті українського народного музичного професіоналізму» (з мистецтвознавства) [50].

Мета і завдання роботи полягають у наступному:

- З'ясувати історію написання повісті Гната Хоткевича «Катрине весілля»;
- Прослідкувати коротку історію родоводу Тараса Шевченка;
- Вивчити народнопоетичні джерела твору;
- Встановити внесок фольклориста і письменника у вивчення родинно-обрядової (весільної) поезії;
- Увести матеріали, які зібрав народознавець у ширший науковий обіг;
- Розробити конспект уроку з української літератури із вивчення весільних пісень та обрядів крізь призму повісті Г. Хоткевича «Катрине весілля».

Об'єктом дослідження є текст повісті Гната Хоткевича «Катрине весілля»; весільні пісні та обряди, записані на Звенигородщині.

Предметом дослідження є фольклорна основа твору; специфіка побутування і функціонування весільних пісень.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в тому, що їх можна використати в курсі лекцій з української літератури (при розгляді життєвого і творчого шляху Г. Хоткевича) і фольклору (опрацюванні теми «Родинно-обрядова творчість – весільні пісні») у ВНЗ, а також при укладанні відповідних методичних рекомендацій, підручників і посібників.

Практичне значення роботи полягає в тому, що зібрані матеріали можна практично використати при вивченні творчості Г. Хоткевича на уроках літератури рідного краю, а також під час розгляду тем із усної народної творчості (весільних пісень).

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

ТРАГІЧНА ДОЛЯ ГНАТА ХОТКЕВИЧА І ЙОГО ПОВІСТІ: ШТРИХИ ДО ГЕНЕАЛОГІЇ РОДУ КОБЗАРЯ

1.1. Фольклор і мистецтво у житті Гната Хоткевича

Відомий український письменник, музикант, театральний і громадсько-культурний діяч Г. Хоткевич походив із Харкова. Він об'їхав із концертами українських народних пісень у супроводі бандури всю Галичину й Буковину. У 1909 році заснував у селі Красноїллі Гуцульський театр [21, с. 33-35]. Повернувшись 1912 до Харкова організував перший в Україні робітничий театр, який упродовж 3-х років поставив понад 50 вистав, переважно з української класики [22, с. 3631].

Український фольклор завжди був у полі зору письменника, який у своїх авторських текстах використав чимало зразків народнопоетичної творчості. Крім того, він завжди принагідно нотував народні перлини, запам'ятовував мелодії, співав пісень або ж грав на бандурі, кобзі чи лірі.

Перебуваючи на Гуцульщині, в один із приїздів Г. Хоткевич записав у селі Красноїллі цікаву колядку, яка насправду вразила його до глибини душі. У ній оспівується праця хлібороба, який тяжко оре землю, запряженими в плуг волами, щоби посіяти на ній пшеницю. Справний газда сподівається виростити багатий урожай, бо ж його благословляє сама Пречиста Діва Марія, яка винесла землеробу обід. Богородиця просить свого Сина – Ісуса Христа – про посильну поміч для орача, який у поті чола гарує на нивці:

«Орімо, Синку, йа здрібна нивку,
Посіймо на ній еру пшеницу,
Йа вроди, Боже, стебло-серебло;
Стебло-серебло, золотий колос.
Вой наймім женців сімсот молодців,
А везільничок сімсот дівочок:

Йа дожнім же ї у срібні сніпки,
 Йа складім же ї у густі кіпки.
 А копок складемо, як звiзд на небi.
 Ой, наймiм возiв сiмсот обозiв,
 Ой, звезiм же ї у крутий берiг,
 Йа складiм же ї сподом широко,
 Сподом широко, дуже високо» [60, с. 9].

Записувач вважав, що в цій дуже давній біблійній колядці збережено інформацію про той час, коли стародавні предки теперішніх верховинців-гуцулів жили на широких рівнинних просторах, здавна обробляли землю, сіяли жито-пшеницю, любили свою тяжку працю на рідній ниві і з таким благоговійним трепетом оспівали її в архаїчній коляді, котрій невідомо скільки років чи століть.

Упродовж життя Г. Хоткевич провадив також активну кобзарську діяльність [30, с. 105-107]. Створив першу в Україні кобзарську капелу [11, с. 11-13], а при ній справжню музичну школу, у якій сам був педагогом і мав обдарованих учнів [13, с. 16-17]. Окрім того, він досліджував історію кобзарського мистецтва [62, с. 24-29]. Про його здобутки в цій галузі писала Н. Супрун [49, с. 30-36].

1.2. Доля письменника і його твору

Роман Гната Хоткевича «Тарас Шевченко» – твір виняткової трагічної долі.

Наприкінці двадцятих років відбувся ідеологічний поділ письменницького загалу на «своїх» і «не своїх». Ця зрима селекція поставила одних «інженерів людських душ» у привілейоване становище, інші ж були оголошені ревнителами буржуазного націоналізму, потрапили до таємних списків, що в більшовицькому розумінні означало якщо не термінове, то поступове знищення їх. Серед приречених «волею партії» опинився і Гнат

Хоткевич – широко знаний на той час письменник, сподвижник і продовжувач ідей Івана Франка та Лесі Українки.

Жив тоді Гнат Хоткевич з родиною у селищі Високому, поблизу Харкова, у недобудованій хаті, зневажений владою і забутий більшістю суспільства, не маючи ні заробітків, ні гонорарів, ні, навіть, так званих хлібних карток. Але й у тих злигоднях, за щільним ідеологічним парканом, яким відгородили його від літературного життя, Гнат Хоткевич продовжував творити.

Саме через це, як зазначив один із дослідників його творчості А. Болабольшенко, Г. Хоткевича було «викреслено з літературного процесу». Та тоді письменник заявив про себе восьмитомним виданням оригінальних творів, що вийшли упродовж 1928-1932 років завдяки наполегливим старанням емігранта із Західної України В. Березинського. І в той час він розпочав роботу над справді мегароманом на більш ніж 1000 друкованих аркушів «З сім'ї геніїв». Спочатку планувалася тетралогія, що мала би складатися із таких умовно названих частин: «Тарасик», «Тарас», «Тарас Григорович», «Шевченко». Здавна Г. Хоткевич детально цікавився страдницькою долею поета-пророка. Про це насамперед свідчать його численні лекції «Чим Шевченко великий», оригінальні музичні твори на слова автора «Кобзаря»: хори «Гайдамаки», «Рече та стогне Дніпр широкий», дуети «Зацвіла в долині», «На незабудь моїх днів», квартети «Утоплена», «Хто мене виведе» та ін. Паралельно із написанням роману письменник активно займався дослідницькою діяльністю. Висвітлював у численних шевченкознавчих статтях різноманітні аспекти життя і творчості Кобзаря. Серед них: «Дата життя і творчості Шевченка», «Чи був Шевченко у Варшаві», «Гулак-Артемівський С. І. і Шевченко», «Шевченко і Козачковський», «Автобіографічне у повісті «Художник»» тощо – усього майже 30 статей. Варто відзначити, що деякі із них донині не втратили своєї наукової вартості. Свою тетралогію Г. Хоткевич дописав до викупу поета з кріпацтва. Окремі фрагменти цього твору з'являлися на сторінках

популярного тоді журналу «Червоний шлях» (Число 3 за 1930 і 4 – за 1931 рік). Вони зацікавили О. Білецького, котрий очікував невдовзі побачити повне видання цієї повісті про дитячі роки Т. Г. Шевченка. Першу частину недописаної книги передали до Державного видавництва України на рецензію самому М. Скрипнику. Другу – чекав передрук на друкарській машинці. Більш-менш повний рукопис названого твору аж у 1960-тих роках виявили редактор журналу «Жовтень» Ю. Пастушенко та науковий співробітник архіву О. Купчинський. Так тоді з'явилася друком повість окремою книжкою під назвою «Тарас Шевченко» (Львів, 1966). Це був скорочений варіант роману, що тоді складався із трьох частин: «Дитинство», «Отроцтво», «Юність». Професор кафедри української літератури Львівського університету І. Денисюк у передмові до цього видання розглядав його як жанровий різновид біографічної прози. У якій, однак, переважала «література фактів, а не рефлексій». Та під час роботи над твором прозаїк Г. Хоткевич, широко використовуючи прийом домислу (яскравий приклад, «У Ширяєва»), всіляко заповнював прогалини в біографії Т. Г. Шевченка. Він з'ясовував генеалогію панів Енгельгардтів, рік переїзду майбутнього поета і художника до Вільно і Санкт-Петербурга. Припускав його тривале перебування в охопленій польським повстанням Варшаві. Не завжди поділяв поширеного припущення про короткотривале навчання талановитого маляря-юнака у маститого художника Яна Рустема та ін. [18, с. 18].

Ще в середині двадцятих виник у нього задум написати роман з життя Тараса Шевченка. Він розумів, що в цій царині не буде першопроходцем, бо добре знав праці О. Кониського, В. Доманицького та інших попередніх дослідників, але, як митець, відчув можливість вийти за біографічну канву, більше уваги приділити фольклорному та побутовому матеріалу, духові епохи, в яку жив і творив великий Кобзар. Він був певний, що зможе промовити тут своє, нове слово.

Вперто і наполегливо йшов він до мети. Очевидці згадують, що в напівпорожній Хоткевичевій хаті у Високому почасті світилося й до ранку.

Десять років анахоретства, майже стільки ж літ виснажливої праці в умовах, коли навіть за передрук тексту нічим було сплатити.

На початку 1933 року роботу (або значну її частину) було завершено. Рецензував роман майбутній академік О. Білецький. Його відгук був схвальним. Того ж року Державне видавництво України взяло книгу до друку і сплатило авторові аванс – дві з половиною тисячі карбованців.

У жахливому 33-му, коли й невіруючі молилися Богові, аби не спухли од виснаги діти, коли праглося дожити до першої кропиви, для голодної Хоткевичевої родини то був справжній рятунок. Але в останню мить хтось посіяв сумнів у душах видавців, і роман одвезли наркомові М. Скрипнику, щоб той сказав вирішальне слово, бо то вже був час тотальної перестраховки. Невідомо, чи встиг нарком погортати майбутню книгу, але після його самогубства у липні 1933 року рукопис серед інших паперів вилучили слідчі НКВС і, як річ, що не мала безпосереднього відношення до М. Скрипника та до партійних таємниць, найвірогідніше, знищили.

Платоніда Хоткевич, дружина письменника, засуджена по війні на десять років виправних таборів, на допиті 25 лютого 1946 року свідчила, що «наукова праця про Т. Шевченка (насправді роман) мала 200 друкованих аркушів»!

Видавництво ж одноосібно розірвало угоду з автором і звернулося до суду з позовом про повернення авансу. Суд задовольнив незаконний позов та ще й наклав арешт на будинок Хоткевичів, який, у разі несплати боргу, підлягав конфіскації і продажу з торгів. Отоді трапився перший у житті Гната Хоткевича випадок, коли він, хворий, покалічений, бо потрапив під поїзд, був змушений звернутися до Спілки письменників по допомогу і отримав «аж» сто карбованців. Але найбільючішою була втрата одного з двох текстів роману – редагованого й готового до друку, а ще втрата надії побачити його надрукованим.

У лютому 1938 року Гната Хоткевича заарештували, а 8 жовтня стратили. Серед документів і речей, вилучених у нього при обшуку,

машинопис роману не значився. Дещо пізніше працівники НКВС прибули до Високого з вимогою видати їм машинопис тексту про поміщика Енгельгардта, що було частиною роману. Цей текст зник безслідно. Тоді ж, у 1938 році, був конфіскований будинок письменника. У ньому влаштували гуртожиток. Платоніді Хоткевич з дітьми дозволили жити у тісній комірчині лише за умови, що вона буде прибиральницею в гуртожитку. Дружина репресованого погодилась, бо не було куди дітися, та й рештки архіву, котрий нові мешканці бездумно нищили, слід було рятувати.

Через три роки, у червні 1941 року Платоніда Хоткевич зібрала найдорожчі листи й рукописи і виїхала до Києва. Вона передала Інституту літератури АН України також машинописний текст першої частини роману «Тарас Шевченко», який дивом зберігся. А через кілька днів почалася війна. Архів інституту був евакуйований до Уфи і повернувся у Київ лише після визволення України.

До творчої спадщини Гната Хоткевича ніхто тоді не звертався. Може, забули і, може, саме це врятувало рукопис від повного знищення? Ніхто не знає.

Тепер відомо про більш ніж тисячу сторінок роману, але то лише перша його частина під назвою «Тарасик». Аналізована повість – тільки один епізод твору – про весілля Тарасової сестри Катрі. Нема потреби зайве щось переповідати, робити якісь зауваги. Можна сприймати ці сторінки по-своєму, перепустити через свій життєвий досвід. При цьому – молода людина пізнає щось нове, літня – згадає своє життя і вирішить для себе, що так було або ж так могло бути. Але напевно, що байдужих до цього твору не буде. Одних захоплять фольклорні скарби, інших – барви Хоткевичевого пензля. Спеціалістів-літературознавців – композиція твору, де, як на мистецькому полотні, вималювана й узгоджена кожна деталь простору. Психологів і народознавців вразять колоритні, наче живі постаті селян, наших предків, та письменницькі роздуми й спостереження.

Твір Г. Хоткевича «Катрине весілля», репресований за радянської влади, вперше надрукований за часів Державної Незалежності України.

1.3. Штрихи до генеалогії роду Тараса Шевченка

Тарас Шевченко, як відомо, неодноразово звертався до образів своїх сестер у багатьох поезіях: «Якби ви знали паничі» (де він згадував важку долю усіх сестер):

«А сестри! Сестри! Горе вам,
 Мої голубки молодії,
 Для кого в світі живете?
 Ви в наймах вирости чужії,
 У наймах коси побіліють,
 У наймах, сестри, й умрете!»
 [70, с. 507].

Наступний твір – поезія «Сестрі» (присвячена сестрі Ярині, із якою він дуже товаришував упродовж усього життя й неодноразово приїздив до неї в Україну):

«Дивлюсь, у темному садочку,
 Під вишнею у холодочку,
 Моя єдина сестра!
 Многострадалиця святая!
 Неначе в раї, спочиває
 Та з-за широкого Дніпра
 Мене, небога, виглядає.
 І їй здається – виринає
 З-за хвилі човен, доплива...
 І в хвилі човен порина.
 «Мій братику! Моя ти доле!»
 І ми прокинулися. Ти...

На панщині, а я в неволі!..
 Отак нам довелося йти
 Ще змалечку колочу ниву!
 Молися, сестро! будем живі,
 То Бог поможе перейти»
 [70, с. 541-542].

Рідна старша сестра Т. Г. Шевченка Катерина Григорівна Красицька (Шевченко) (20. 11. 1804 – близько 1848) була дуже доброю й турботливою по відношенню до меншого брата. Вона, як найстарша із дітей, дбайливо доглядала усіх менших братів і сестер, зокрема й малого Тараса, вправно порядкувала і в хаті, і на городі. 29 січня 1823 року вийшла заміж за селянина-кріпака із села Зелена Діброва А. Г. Красицького. Трохи згодом письменник називав її терплячою і ніжною нянею й дуже тепло згадував про неї у повісті «Княжна» («Княгиня») [68, с. 358]. Оригінальний текст починається автобіографічним вступом (щемливі й незабутні спогади про дитинство і юність). Та основна частина твору – це колоритна розповідь однієї з основних персонажів повісті доброї няньки Микитівни. А це, у свою чергу, створює насамперед враження вірогідності описаної історії. І, звичайно ж, сповна розкриває ставлення стражденного народу до своїх гнобителів. Тут правдивість зображуваного дуже посилюється точністю в позначенні насправді існуючих географічних населених пунктів на лівому березі річки Дніпро. Черех них Т. Шевченко неодноразово переїжджав. Це саме та територія, на якій відбувалися так яскраво описані у «Княжні» події [16, с. 302]. І хоча твір був написаний російською мовою, тут знаходимо яскраві картини українського сільського побуту, помережаного чи висвітленого добірною українською лексикою, яку він умудрився вмістити поміж чужинською для нього: «Стоит мальчуган на могиле и смотрит во все стороны: и по одну сторону село, и по другую сторону село, и там из темных садов выглядывает трехглавая церковь, белым железом крытая, там тоже выглядывает церковь из темных садов и тоже белым железом крытая.

Мальчуган задумался. Нет, думает он, сегодня поздно, не пойду я до тех железных столбов, а завтра вместе с Катрею: она до череды коров погонит, а я пойду к железным столбам; а сегодня одурю Микиту (брата), скажу, что я видел железные столбы, те, что подпирают небо» [69, с. 176].

Т. Шевченко у цьому тексті дуже душевно, але із сумом згадував свою родину, рідне обійстя, українську ідилію – вечерю на подвір'ї біля хати. Смеркалося «Смотрю через перелаз на двор, а там, около хаты, на темном, зеленом бархатном шпорыше, все наши сидят себе в керужке и вечеряют; только моя старшая сестра и нянька Катерина не вечеряет, а стоит себе около дверей, подперши голову рукою, и как будто посматривает на перелаз. Когда я высунул голову из-за перелаза, то она вскрикнула: «Прыйшов! Прыйшов! – и, подбежав ко мне, схватила меня на руки, понесла через двор и посадила в кружок вечерять, сказавши – Сидай вечерять, приبلудо! Повечерявши, сестра повела меня спать и, уложивши в постель, перекрестила, поцеловала и, улыбаясь, назвала меня опять приبلудою.

Я долго не мог заснуть; происшествия прошлого дня мне не давали спать. Я думал все о железных столбах и о том, говорить ли мне о них Катерине и Миките, или не говорить» [69,с. 177].

Саме з Катериною Тарас іще хлопчиком побував у Мотронинському монастирі, а після смерті матері часто приходив до сестри Катерини. У подальшому в її новій великій родині до нього дуже добре ставилися, пишалися з того. Тарас Шевченко неодноразово приїздив до сестри в Зелену Діброву у 1843 та у вересні 1845 року, коли був в Україні, на рідній землі. Кобзар згадував про неї у кількох листах до брата Микити [26, с. 70].

У великій родині Катерини і Антона Красицьких було 12 дітей: Олена, Федора, Феодосія, Соломія, Степан, Семен, Ганна, Федір, Яким, Марія, Максим і Тетяна. Усі вони багато й важко працювали, тому й вибилися в люди.

Сестра Катерина була названа на честь їхньої матері – Катерини Якимівни (дівооче прізвище Бойко). Вона, на жаль, також зазнала важкої долі,

і прожила всього на чотири роки довше від матусі. Воїстину – мучениця Катерина!

Висновки до 1 розділу

Повість Г. Хоткевича «Катрине весілля» доповнила генеалогію родоводу Т. Шевченка. Внесла певні корективи щодо сприйняття родинного виховання в сім'ї Кобзаря. Письменник поплатився своїм життям за чітку проукраїнську позицію у тому числі й створення широкої панорами із життя генія, його органічного сприйняття народних звичаїв та обрядів, яких здавна дотримувалися на Звенигородщині, малій батьківщині українського Поета-Пророка. Багатогранну творчість Г. Хоткевича іще потрібно вивчати і вивчати, аби скласти повноцінну картину його мистецького спадку.

РОЗДІЛ 2

ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ ТА ОБРЯДИ В ПОВІСТІ ГНАТА ХОТКЕВИЧА «КАТРИНЕ ВЕСІЛЛЯ»

Українська весільна обрядовість формувалася, очевидно, іще за феодальної доби й мала соціально-естетичну функцію. У ній яскраво відбилися усі етапи розвитку суспільства та споконвічні погляди народу: міфологічні, релігійні (християнські), морально-етичні, правові. Та найвиразніше в ній відбилася епоха матріархату. Тому й не дивно, що більшість весільних пісень звернено до матері, яка була найпершою порадицею у виборі пари, а далі – фактично керувала усім ходом весілля. І від неї залежало його щасливе закінчення (згода родин на запропоновані подарунки, місце проживання молодих, придане тощо).

Здавна в українців практикувалася «купівля-продаж» молодої, а також дружок, виряджання скрині, пропій, перезва, понеділкування. Усі ці етапи весілля відбувалися у визначений час і в установленому порядку.

Чи не першим записувачем найбільш повного комплексу народного обряду весілля став Йосип Лозинський, який іще 1834 року уклав працю «Українське весілля», яку в 1992 році упорядкував, адаптував до української мови і видав львівський професор-народознавець Р. Кирчів [27].

Традиційно весілля складалося із кількох етапів або актів. Їх могло бути три або п'ять в залежності від того, як дві родини молодого і молодої домовлялися між собою. Розпочиналося зі сватання, за тим були заручини, оглядини, змовини. Наступною була підготовка до весілля, під час якої випікали коровай, прикрашали деревце або гільце, запрошували гостей і кухарку із музикантами, вили або шили віночки молодому й молодій. Третім етапом було власне весілля, яке поділялося на перший день весілля і понеділкування. Усі ці етапи або акти детально й колоритно описав Г. Хоткевич у повісті «Катрине весілля».

2.1. Сватання. Підготовка до весілля

Тарас Шевченко приїхав до старшої сестри Катерини у період підготовки до її весілля. Це саме той час, коли потрібно залагодити й вирішити чимало організаційних питань, які стосувалися і проведення необхідних домовленостей щодо подальшої долі молодих (місце їх помешкання, умови господарювання і т. д.), і про придане, і про відповідальність за виховання дітей тощо.

Далі Тарас узявся залагоджувати свої справи й не дуже прислухався, про що балакають мати з Катрею. До нього іноді лише долітали уривки фраз, на кшталт: «Що ж, діло таке – ґрунтівка своя, поля день із п'ять, сім'я мала, скотинка водиться, краще у м'ясниці. Пануваті вони трошки, але як ти кажеш» [65, с. 7].

У період підготовки до весілля, в українців були оглядини – це коли дві родини мали побачити вочевидь, як живуть їхні свати, скільки мають майна, що дають, чи можуть дати у придане своїм дітям.

Катря щось говорила про «розглядини», але трохи потерпала й усе випитувала матір, чи не можна без них обійтися.

Тут мати наголошувала на тому, що вони ніде не підуть, але як та сторона прийде, то не виженуть же їх із хати. Значить, треба оселю хоч трошки причепурити, бо це ж така справа, що не сьогодні так завтра й прийти можуть. А тут іще й Різдво настає.

Відразу після Різдва Тарас побачив, що до їхньої хати йдуть двоє якихось чужих дядьків. А з ними Антін Красицький із Зеленої Діброви, який останнім часом занадився ходити до них, як до рідні. Але раніше приходив сам, а оце із якимись незнайомими чоловіками. Тай приходив у сірячині, а тепер гарно виряджений, підперезаний крайкою.

Мати Катерина від побаченого швидко кинулася бігти до хати, а на порозі крикнула: «Катре! Йдуть!» [65, с. 8].

Тарас помітив, що нетутешні дядьки стиха підійшли до хати, але в середину не заходять. Один постукав палицею у вікно: «Добрий вечір!». Із хати у відповідь почулося: «А який же там вечір, коли ще Божий день надворі». Подорожні повторно привіталися й попросилися на ночівлю. Та батько із хати не розгубився й трохи змудра відповів: «Ідіть, ідіть собі далі. Он там, коло церкви, школа – туди йдіть ночувати. А то й під хлівцем – тепер же літо».

Хатні разом із Тарасом здивувалися, чому батько таке сказав? Адже ж тепер не літо, щойно Різдво минуло!

Свати попросилися вдруге, мотивуючи це тим, що вони ж цей двір постійний давно знають: коли не їдуть, то все тут ночують.

Але ж і тато не вгавав: «Та хто вас знає? Може, ви злодії якісь. Може, ви у нас коней покрадете».

Перший сват, очевидно, що старший, натякнув на те, що у цій господі багато коней. Якщо вони й украдуть половину, то іще багато товару надовго залишиться.

А другий додав: «А ви у нас белети візьміть. Поки ми переночуємо – хай у вас белети будуть».

Після паузи господар подобрішав і сказав хай уже заходять до хати, бо ніяк неможливо від них відчепитися.

Обтрисивши сніг, старости завітали в хату, а Красицький чомусь залишився в сінях. Його запросив до світлиці, проходячи повз, Тарас. Але той тільки нетерпляче відмахнувся рукою. Тільки зайшовши до хати, син господарів нарешті зрозумів суть усієї бесіди під вікнами. Посеред кімнати стояв застелений скатертиною стіл, а на ньому паляниця, пляшка горілки, миска з пирогами, а друга – зі сметаною. Біля печі стояла причепурена Катерина і вся тремтіла. Вона так розхвилювалася, що аж намисто на ній побрязкувало.

Старости увійшли, поважно перехрестилися й мовили: «Оце, слава Богу, що хоч до вашої хати потрапили. А то ж прямо хоч пропадай. Одно що

з дороги збилися, а тут ніхто до хати не пускає». А батько Катерини у відповідь: «Мабуть, ви люди дуже гарні, що вас ніхто й до хати не хоче пустити».

Чужі дядьки низенько поклонилися, поклали на стіл хліб і пляшку горілки, за що їм господар подякував і запросив сідати. Подорожні забідкалися, що часу у них дуже обмаль і повідомили: «У нашого хазяїна забігла десь телиця із череди, так ми за нею й ходимо. І де тільки вона нас не виводила! Аж оце на вашу вулицю привела. А потім, по сліду видно, оббігла тричі круг вашого двору, а з двору шусть у хату – отут ми й думаєм її узяти».

Господарі почали дивуватися, що ж то за такий хазяїн, що від нього й худоба втікає?! Він або ледачий, або п'яниця.

Та старости не розгубилися й апелювали до того, що він іще молодий та завзятий, і що його вже пора прив'язати, бо настав час подумати про майбутнє. Та на вулиці із нього вже кепкують, що не одружений. Але він буде добрим газдою й пристарає чимало майна.

Але тут у розмову втрутився другий із дядьків: «За очі можна чоловіка й осудить. А от краще ми його вам покажемо. Ану, Антоне, йди й ти до гурту».

На поклик відчинилися двері й до хати увійшов Красицький. Він статечно поклонився й мовчки став біля дверей.

Антін був гарним хлопцем, нівроку: високий, стрункий, показний. Як для бідних Шевченків, це був зять хоч куди. Але що ж поробиш, коли він уподобав собі їхню Катерину, котра для нього була кращою від багатих дівчат. Та й покохав її не так за красу дівочу, як за добру, лагідну вдачу, за щире серце.

Другий зі сватів, якому також палець до рота не клади, узяв Антона за рукав свитини й почав водити по хаті притупцюючи.

Староста спонукав його, аби той пройшовся, щоб люди бачили – чи не кривий, не горбатий, чи не сліпий. «Дивіться, свате, дивіться й ви, свахо! Дивися й ти, дівко, бо то ж не нам із ним жити, а тобі», – не вгавав.

Засватана Катря розгубилася й не знала, куди їй дивитися, що робити і, взагалі, куди себе подіти. Антін Красицький був серйозним парубком, тільки в такій ситуації зблід на виду, не знав, що казати.

А інший староста: «Ну що – бачили нашого парубка? Правда, що – хоч куди молодець? І не п'яниця, чесного роду, доброго заводу. Тепер уже й ви кажіть своє слово. Годі воду варить, пора й діло робить. Як там, дівко, рушники є?».

Майбутня молода із сорому мовчить, вся палаючи. За неї із жартами відповідає рідний батько: «Та вона, мабуть, ще й не наткала. Вона в нас не хазяйка – любить довго спати та вилежуватися. А як і прокинеться, случасем, рано, то все одно надолужить – то вмиваннячком то вбуваннячком». Принагідно тато натякнув, що молода вона ще, не думав він її цього року віддавати. А ще й до того й весілля нема за що справити й відгуляти.

Свати сміливо підтримують бесіду й кажуть, що після почутого вже випити хочеться, «аж шкіра болить». А далі запитують прямо: «Кажіть ділом: чи віддасте, чи нехай ще підросте?».

В українців здавна поза намову й рекомендації батьків щодо одруження дітей усе ж останнє слово було за дівчиною й хлопцем. Відданиця сама мала вирішити чи виходити заміж за хлопця, який сватається, чи відмовити. А парубок не завжди брав ту, яка була до вподоби мамі й татові, а не йому. У потрібний момент сватання Катерину запитали, чи згідна вона вийти заміж за молодця Антона.

Спантеличена Катря не спромоглася нічого відповісти, а тільки ніяково довбала пальцем глину печі. За нашими традиціями – це й був знак згоди. А також – стародавній символ руйнування домашнього вогнища для можливості створити своє власне, набагато молодше, триваліше.

Вона тільки згодом ледве чутним голосом промовила: «Я не знаю. Як батько й мати». Батько з матір'ю іще сперечалися хто за, а хто проти цього «женихання». Мати кивала, що він усьому голова і своєю владою може дозволити або й заборонити цей шлюб. Тато на це виповів наступне: «Моя,

то моя (воля – М. Вакарюк), але ж бо й ти маєш сказати своє слово. Може ви з дочкою й не наготовили нічого, тим і огинаєтесь та на мене складаєте».

Та з'ясувалося, що в них усе готово й мати віддала наказ донечці нести рушники. Засватана Катря несміливо відривається від печі. Повільними кроками виходить із кімнати. Невдовзі входить знову, несучи на дерев'яній різьбленій тарелі два рушники й хустку, які вишивала власноруч.

Дівчина тричі поклонила батькові й матері, сватам, поклала принесене на стіл. А далі взяла рушник на дві руки, підійшла й з поклоном подала першому сватові. Той повагом узяв і, обережно тримаючи в руках, поклонився по разові батькові та матері: «Спасибі ж вам, батьку й мати, що ви свою дитину добра вчили. Ба, яких гарних рушників надбала!».

Невдовзі й другому старості пов'язали рушника. Катря взяла хустку, підійшла до Антона, зупинилася в двох кроках від нього й низько поклонила. Антін, побачивши свою суджену, сам підійшов до неї, а вона хутко заткнула йому хустку за пояс. Дівчина зашарілася, а парубок стояв блідий як стіна.

Батьки молодії запросили старостів сісти за стіл «запити» рушники, щоб не розсохлися. Тим часом діти пішли кликати сусідів на першу чарку. Виходячи, молодята почули мамину настанову: «Гляди ж, до дідуся насамперед». Катря ствердно кивнула: я й сама, мовляв, знаю, не забула.

У такому вирі подій Тарасові й за Катрею хочеться чимдуж побігти, але ж і в хаті такі цікаві речі, що шкода таке прогавити.

Господар щедро частує старостів, а ті чаркуються із примовками: «Ну, дай же, Боже, нашим молодим і здружитися, і на світі нажитися, дітей діждати та й попарувати». А другий підтакує: «Дай, Боже, щоб усе було гоже. Щоб оця пара та щаслива була: ківшем горілку пила, коробкою діти міряла, і щоб до старості тішилися одне одним».

Родина дякує за віншування, але переживає, як впоратися із приготуваннями. Потрохи почали сходитися люди на гостину. Батько підносить чарку.

Прийшли й баби, які знають хід обряду й заспівали:

«На сватанні були, мед-горілочку пили,

За малую та часиночку знайшли собі та родиночку» [65, с. 14].

Тараса Шевченка вразила глибина думки, закладена в цю пісенну мініатюру. Нарешті прийшов і дід Іван, бувалий чоловік, відомий своїми оповідями про Коліївщину, про старі часи в Україні. Із його приходом в хаті стало якось урочисто, поважно. Дідуся, звичайно ж, посадили на покуті, й він поглянув звідти на всіх своїм орлиним поглядом.

Прийшли гуртом й сусідські дівчатка-подруги, як маків цвіт. Тарас знав їх усіх, але такими іще не бачив. Вони, поважні та серйозні, входили до хати, ніби за шнурочком. Посідавши, поправили спідниці й плахти й виглядали, мов реп'яшки. А далі, не змовляючись, заспівали. Пісня їхня була від імені засватаної дівчини. За сюжетом, та дівчина говорила, що якби вона знала в яку сторону буде засватана, то скувала б собі золоті крильця й полетіла б звідати чужу стороньку.

Молода Катерина підходить до дівчат, підносить випити й закусити, а вони замість відповіді дякують піснею, але вже веселою:

«Ой Катрусю ти, Катрусечко,

Сватаєм тебе хорошенечко –

При роду, при родиночці

І при ріднесенькій неньці» [65, с. 16].

Бідна хата, чарами поезії ніби претворилася у справжні золоті хороми із тисовими столами, дубовими лавами. А по тих столах виноград і заморські напої в злотокованих чарах, а князь із княгинею (молодий і молода) в пишних уборах.

Сватання ніби перевернуло все життя в хаті Григорія Шевченка. Завжди тиха оселя перетворилася наче в ярмарку.

Катерина слухняно виконувала усі настанови. Скажуть їй: піди туди, стань отак, повернись, поклонись – і вона усе те проробляє з якимось застиглим виразом не то переляку, не то здивування на обличчі.

Тараса-школяра вчитель відпустив додому, сказавши поки не відбуде – може не ходити до школи. Та коли він повернувся до хати, там уже було повно дівчат. Катря наскликала «на батьків курінь», на якому годилось ліпити вареники.

Місцеві жінки почали ліпити вареники для бояр «із підманою». Одна покладе хрину, друга солі, третя муки, горіхових шкарлупин, цибулі, а то й тріску.

Зачарований Тарас сидить у кутку, бо ж він ніколи не бачив весілля так зблизька, ніколи не чув так багато українських народних пісень. Заграла музика, почулися гомін і тупіт. Тарас вибіг із хати подивитися як йдуть бояри.

Прибув рід молодого. Серед бояр перед веде Кирик – місцевий заводій та чудасій між парубоцтвом, як дядько Свирид між чоловіками. Він вже немолодий, але досить жвавий та меткий, що аж шкіра на ньому горить, так утинає.

Антін повеселішав, і вже не такий блідий парубок, що був учора.

Із хати виходить староста й кричить: «Гей, люди добрі! Пускають нас, спасибі їм, у хату! Ідть усі – є що їсти й пити!».

Попереду повільно виступають батько й мати молодого. Про них присутні бабки кажуть, що це заїжджі люди. Чи то шляхтичі якісь давні, чи хто їх знає, а тільки чимось відмінні від тутешніх людей.

Люди поговорюють, що вони були проти одруження сина із такою харпачкою, як Катря Шевченківна. Адже були певні, що їх Антін зможе знайти собі куди багатшу дівку. Та наполегливий і впертий парубок як зятявся: як не оцю, то ніяку, бо для нього кращою у світі немає.

Батьки були змушені погодитися, але усередині не мали спокою і все вагалися й банували. Старий Красицький іноді ледве помітно похитував головою: не такої Антону судженої сподівалися.

Він, на запрошення Шевченків, відповідав гречною, але холодною подякою. І тримався якимось так, немовби кожним рухом хотів сказати сватам:

«Хоч я з вами п'ю й гуляю, але ви кожної хвилини мусите пам'ятати, хто ви й хто я».

У хаті зібралося дуже багато людей, бідного Тараса затиснули в куток і йому нічого не було видно. Згодом йому вдалося протиснутися до лави й стати на ній під самим мисником. Він побачив, що більшість Антонової сторони було перев'язано рушниками. Цікаво, звідки Катря стільки рушників набрала? Певно навишивала.

Старший боярин Кирик підняв палицю: «Пане господарю, домашній! Просимо благословити молодим на посад сісти!».

Молодий Антін стоїть поруч із молодою Катрею. Його тато й мама сидять рядочком на лаві. У батька в руках хліб, у матері сніпочок цьогорічного жита. Посаджені кланяються тричі батькові й матері в ноги, а ті їх благословляють: «Бог вас благословить, дітки! Дай вам, Боже, щастя, здоров'я й многая літа», – проказують щиро.

Раптом, на щире здивування Тараса, перед людьми з'явився Микита. Він був святково одягнений, причепурений, прияложений. В руках тримав вишитий рушник. Староста подав молодим обрус, вони схопилися за той рушник, і Микита обвів їх тричі довкола стола. А дівчата урочисто заспівали:

«Благослови, Боже,
Пречиста Госпоже,
І отець і мати
Своєму дитяті
На посад сідати» [65, с. 20].

Дівочий спів усе виростав, ніби підіймався вище, дружки забирали голосами, а посад ставав пишним вівтарем.

«Іде Катрусенька на посад,
Зустрічає її Господь сам» [65, с. 21].

А жінки підхопили свої: «Молодий – то соколونько. Прилетів він із чужої сторони, сів на ганку й погладає на галочок, вибираючи найкращу. А молода сіє сад-виноград із приполу». Її батько хоче відчинити ворота, а

дівчина просить: «Зачини, батечку, ворітця. А то приїде отой князь із боярами, витопчуть вони мій сад-виноград кониками, розволочат яру руту нагайками».

На весіллі жінки-свашки заводять тужливої про доньку й матір-зозулю, звертаючись: «Не вставай раненько, не куй жалібненько». А вона відповідає: «Як же мені не кувати, коли має осінь наставати». Подібне й матері молодій проказують: «Не вставай раненько, не плач жалібненько». А вона з тугою відповідає: «Як же мені не плакати – одну дочку маю, та й ту треба віддавати».

Подруги-дівчата з лагідними докорами звертаються до молодії:

«Чом ти, Катрусю, не одказала?»

А далі самі й відповідають:

«Ой подруженьки, мої голубоньки!

Та я ж думала, що мій батенько сам одкаже» [65, с. 22].

Увагу Тараса відвернув від бабів вибух реготу. Тамтешні дівчата понакладали Кирику багато «несподіваних» вареників. Той вкусить один, а він із сіллю, от і пошпуриє його між дівчат. Узяв наступний, а той із перцем. Скуштував третього, а там – горіхова лушпайка.

Боярам також то одному, то другому потрапляв чудернацький вареник. Та часом дівчата приспівували у насмішку:

«Ой бояре ви статечнії!

Доходять і к нам вісти,

Що дають вам їсти

З перцем, з шафранами».

Весільні дружки всі свої настрої й бажання виявляють сьогодні піснями:

«Чом ви, батько й мати,

Не йдете танцювати,

Гості розважати?» [65, с. 23].

У тісній хатині й яблукові ніде впасти, а таки знайшлося місце для танців. Молоді Антін із Катрею обкрутнулися разів зо два – аби показати приклад присутнім. Далі, за звичаєм, сіли на посад та й обмінялися перстнями. У селі це називається відбулися заручини. А дівчата продовжують приспівувати:

«Заручена наша Катря, заручена:

Подала свою білу руку

На вічну заруку» [65, с. 24].

Від таких слів Катря щиро заплакала. А школяр Тарас відчув неначе щось всередині обірвалося. Йому пригадалося дитинство, що була сестра Катря, бавилася з ним, мила йому голову в суботу, давала чисту сорочку. А тепер – «подала білу руку на вічну заруку». Стало сумно, але ж заручена іще тут.

2.2. Дари від молодої

Подарунки родичам молодого склали в решето з хустками. Поруч і корзина з калачами. Старший дружба Кирик підходить до матері й простягає порожню велику тарілку. Вона кладе туди хустку, калач і поважно промовляє: «То батькові послати». Посланець підходить до свекра молодої, кумедно кланяється кілька разів й поспіхом простягає Красицькому (татові молодого). Той тягне руку, щоби забрати дар, а Кирик поклониться й смикне назад. Старому батькові ці жарти вже починають набридати, й він більше не простягає руки. А Кирик уже серйозно заявляє: «Обсилає сват і сванечка, молодий і молода гречним подарунком. Приймайте мале за велике й майте за вдячне!».

Так обдарували усіх перших осіб. Малий Тарас так і не зміг підрахувати, скільки у матері хусток було. Але ж це вважалося в селі бідняцьким весіллям.

Потому мати почала роздавати калачі. Коли вони закінчилися – приступила розсилати медяники. Мати-кріпачка хоча б туті зараз відчула себе господинею, котра сама вирішує, що кому дарувати й скільки.

За цим дівчата затигнули поширену й давню пісню дарів:

«Стукає, стукає Катрусина мати,
Скрині одмикає,
Подарунки добуває» [65, с. 25].

Тарас замилювався від негасимого потоку прекрасних образів, порівнянь, поетичних зворотів і чудових мелодій.

На цьому етапі було роздано всі подарунки, переговорено усі речі, а дівчата розпочали нової:

«Та чесала дівонька білий льон,
Виганяла сватів з хати вон.
Та чого ви, сватове, сидите?
Чом додому не йдете?» [65, с. 26].

Гості розходяться, прощаються, цілуються. Молодий хотів би залишитися ночувати цю ніч у молодої, але старі батьки Красицькі, про людське око, не дозволяють і забирають сина додому.

2.3. Випікання короваю

На Звенигородщині під час підготовки до весілля, у п'ятницю – це день молодиць, день короваю, так заведено, і так мусить бути.

Випікання короваю, як обов'язкового, але особливого атрибуту чи ритуального хліба, описане й у праці Й. Лозинського «Українське весілля» [27, с. 58-62].

За звичаєм, відома річ – і вдовицям, і тим, що вдруге вийшли заміж, до короваю зась.

Кожна господиня має принести щось із собою: та муки, та яєць, та масла, та сиру. Разом із тим, і самі Шевченки багато наготували. Стільки добра зібралося, що навіть діжі мало.

Побігли до комори, винесли ночви, поставили серед хати. А старша коровайниця проголошувала:

- «— Благословіть, батьку й мати, чесний хліб замішати!
- Бог благословить!
- Другий раз!
- Бог благословить!
- Третій раз!
- Бог благословить!» [65, с. 27].

Тут жваво розпочинається робота. Одні місять тісто, підливши туди трохи горілки – «щоб коровай веселіший був». Другі заколочують на лапшу, треті – на пряники. Інші варять варену, а там сукають свічки. І все те з приспівками та примовками, навіть із певними замовляннями, із жартами і сміхом.

На допомогу кличуть і Господа Бога, і Пречисту Матір – «і всі святі в хаті – йдіть коровай бгати».

І все оце товариство згоджується «на поміч», тож виходить, що:

«Сам Господь коровай місить,
Пречистая підливає,
Хусточкою накриває,
Ангели воду носять,
Миколая на поміч просять».

З такими помічниками й коровай мусить бути особливий. Так воно і є, бо при уважному розгляді у тому короваї:

«Семилітня пшениця,
З трьох криниць водиця,
Сім кіп яєць,
Дріжджів горнець,

Корець муки пшеничної,
Цебер води кринишної» [65, с. 28].

Тарас Шевченко тихо сидить. Його захопив цей безкінечний потік творчості, гумору, шаленої веселості. Жінки сміються при всякій нагоді й без неї. Варто одній із них потерти руки коло кишені, як на неї починають сипатися з усіх боків насмішки про те, що це нібито вона хоче вкрати собі тіста. Коровайниці на таке співають:

«Жіночки-коровайнички!
Бгайте коровай, бгайте
Та в кишені не ховайте».

А якщо помічають, що якась із них принесла замало яєць, то відразу ж беруть її на зубок.

«Ой я на коровай ішла,
Коробку яєць несла.
Здибали мене хлопці,
Побили яйця в коробці» [65, с. 28].

Замішаному тісту дають час «висходитися», а самі роблять перерву. Тим більше, що вже й пряників наформували, й галушок накрутили. Молодиці починають у пісенній формі зачіпати хазяїв: «Ми пшеницю пололи, ручки покололи – треба ж уже сватам сором знати та нам хоч по чарці дати».

Свати зарані готові до частування, і Катерина (мати) просить коровайниць за стіл. Швидко випили по одній, пляшка спорожняла. Господиня пішла наливати другу, а їй услід:

«Почни, свате, бочку,
Що стоїть у куточку».

Здавна український весільний коровай – це символ життя й багатства нашого хлібороба. Коровайниці це добре знають і почувають себе жрицями, що стоять біля самого стрижня ритуалу. Та їх веселість – це не просто

піднятий настрій сільських бабусь. Вони – справжні служительки культу, і це так само кладе свій відбиток на особливість їх радостей.

Тісто виросло й готове до формування великих і пишних калачів. Коровайниці небавом встають і дякують за частування, а за тим приступають до замішування діжі.

Молода Катруся заходить до світлиці, а коровайниці зустрічають її благим співом:

«Проси Бога, Катречко,
Щоб Бог дав –
Щоб тобі коровай ся вдав» [65, с. 30].

Катря мовчки кланяється в пояс кожній коровайниці, а вони не перестають вихвалити молоду за її скромність, тиху вдачу, вголос згадуть як вона простим людям в усьому допомагала і ніколи не перечилася. Напевно тому цей коровай так легко міситься!

Заручена зашарілася й засоромилася, а мати нишком від щастя трошки схлипнула.

Чоловіки вже напалили піч – чарівне й святе місце давнього житла українців. Присутні коровайниці почали порівнювати це палахкотіння із диким реготом, пригадали приповідки: «Піч наша регоче – короваю хоче!». А за тим: «І припічок усміхається – короваю сподівається», «І лавки дригають, і вікна моргають». Усі в очікуванні ритуалу приєднання батьків до посадки короваю.

На середину хати з грюкотом виносять стару дерев'яну лавку. На неї ставлять перевернуте віко діжі, нахрест кладуть кілька віхтів соломи. Це урочисте ложе короваєві. Настає найсвятіша справа – бгання короваю! Коровайниці гукають: «Гей, пане господарю! Клади гроші в коровай! Щоб діти багаті були!».

Тарас уперше в житті побачив свого батька щиро усміхненим. Бо він усе ходив задуманий, тихий, повільний. У цій хвилі вираз його обличчя був

якийсь благосний, безконечно добрий. Здавалося, що попросив би він у нього зараз що хочеш – не відмовить.

Коровайниці кличуть тата кидати гроші. За звичаєм, батько має покласти до спідка короваю кілька копійок. Григорій Шевченко витягає жменю мідяків і кидає в тісто. Коровайниці загули: «О-ов! Оце так, та-а-ак! Оце й я скажу, що не жаліє батько для своєї первачки».

Тим часом до діжі приступила мати Катерина. Вона кінцем білого рушника прикрила ті гроші, а полотняник придавила голим ліктем. В центрі короваю вийшла ямка. Молодиці довкола тієї ямки почали ліпити з тіста сонце, місяць, зірки, фігури голубів, а найбільше шишок, подібних до якоїсь повної квітки.

«Короваю, мій раю!

Я ж тебе вбираю

Да в рожевії квіти,

Щоб любилися діти» [65, с. 32].

Другий гурт у той проміжок часу готує «лежень», а третій ліпить шишки для роздачі гостям. Обов'язково серед тих шишечок має бути дві позолочених, тобто пофарбованих суриком – то для молодого й молодої. Вони повинні ходити з тими шишками селом, скликати людей на весілля. Коровай, викладений у форми, готовий. Далі обмакували невеличкі вишневі гілочки в тісто і втикали їх довкола. Потім готували свічки.

«Ой дайте нам свічки –

Підемо до річки

Калини ламати,

Коровай вбирати».

У коровай втикали шість свічок. Найбільшу приліплювали на ніж, покладений у порожній діжі. Коли її запалювали, то складалося враження ніби якийсь олтар воздвигався у селянській хаті. А молодиці співають урочисто:

«Да багат, Катрю, батько твій:

Густо пшениці на новині
 Да високі стоги на току,
 А ще вище – коровай на столі!» [65, с. 33].

Наставав час саджати коровай у піч. При тому ніхто не ходив із хати в хату, аби тісто не впало. Ніхто не сварився, аби калачі не тріснули, не дай, Боже!

«А де ж тая господиня,
 Що в хаті?
 Нехай вона старається Лопати!» [65, с. 34].

Коровайниці, не маючи надії на господинь, затакують наступної:

«Рано ми, рано
 Підем до коваля,
 Щоб нам скував лопату,
 Та широку, як лаву, –
 Спечем коровай на славу!».

За давнім звичаєм, тут виголошували заклик на всі чотири сторони світу:

«Гей, до бору, свати, до бору!
 Та й рубайте сосну здорову,
 Та нехай наш коровай гнететься,
 Славен наш коровай
 На весь світ!» [65, с. 34].

Для українців піч і коровай – ніби як справжні живі істоти. Тому, щоби піч не спалила свіжовсаджені в неї калачі, коровайниці намагаються задобрити й вихваляють її всіляко.

«А в нашої печі
 Срібернії плечі,
 Орлові крила –
 Щоб коровай гнітила».

Найстарша розпорядниця поштиво просить благословення – коровай у піч посадити. Батько й мати тричі відгукуються.

Веселий Микита кинувся до печі і в такт пісні водив помельцем по черені.

«А де ж, а де ж Катрусине браття?

Та нехай, нехай

У печі вимітають.

Жіночки коровайнички,

Час корова-а-ай садити!» [65, с. 35].

Коровайниці почали штурхати Микиту в плечі. А батько покликав до себе Тараса й намовив на таке: «Оце тітка Шпурниха буде садити коровай у піч. А як посадить та витягатиме лопату назад, то ти підскоч зненацька та й вирви у неї лопату з рук. А як вирвеш – сідай верхи й скачи по хаті. Будуть просити в тебе лопати – не давай, аж поки викуплять».

Схвильований Тарас почервонів, відійшов у бік і нетерпляче чекав моменту своєї чинності.

Коровайниці схопилися за солом'яні віхті й почали обережно пересаджувати хитромудру «будівлю» на лопату. Але на одній не поміщався коровай, тому вони іще двома з обох боків підтримували. Нарешті посадовили.

«Питається коровай перепечі,

Чи далека доріженька до печі?

Гей, пече наша, пече,

Спечи нам коровай грече!» [65, с. 37].

Аж на трьох лопатах несуть оту хлібну споруду. Садовлять у піч, і на цьому закінчувалася перша, найважливіша частина весільної дії.

У цей момент, налетів Тарас і рвонув, що було сили, за лопату. Жінка жахнулася, а хлопець почав гасати по хаті, але кімната була тісна, і він тупцював на місці.

Жінки, котрі готували лапшу й вареники, заспівали своєї:

«Ой носаті коровайниці, носаті –

Що дали хлопцеві з лопатою гасати».

Господині-коровайниці просять Тараса віддати лопату, а він, підбадьорений присутніми іще більше вигукує: «Не віддам!».

Якась старенька бабуся дає Тарасові жменю торішніх горіхів, друга пару «поливаних» пряників, третя сушениць. Із того всього він набрав повні руки, що аж лопата впала.

Молодички-коровайниці починають поважно мити руки, приговорюючи: «Скільки пар руки мило – стільки щоб Катрин чоловік пар волів мав».

За звичаєм, дві жінки відносять ту воду на тік і там виливають. А всі жінки, які є в хаті, підхоплюють діжку на руки й починають з нею танцювати.

Жінки, тримаючись однією рукою за діжку, другою впиралися в міцний бік і відбивали танець, а старші жваво витупували призначене за сценарієм. Заохочена мати Катерина під ті підтанцьовки неначе забула всі свої хвороби й собі перебирала трохи ногами.

Та найцікавіше всього Тарасові було дивитися на рідного батька. Він не те, що не бачив його ніколи таким, але й навіть не міг уявити собі. Той, хвацько закинувши голову назад, час від часу вигукував щось на кшталт «х-ха-а- а-а», і так вибивав об долівку ногами, що за кожним разом здавалося витоптував ямку. Просвітлене обличчя цього споконвічного кріпака було переповнене безконечним щастям. І тут малому Тарасові стало ясно, що такого рівня радості чоловік досягає хіба тільки раз у своєму житті.

Молодиці тричі гримнули діжкою об сволок, але Тарас не зміг зрозуміти одразу, що воно означає.

Серед цього гамору наразі прозвучав заклик:

«Наша піч на сохах,

А діжа на руках –

Поцілуймося,

Помилуймося!

А хто кому рад?» [65, с. 38].

За цим гаслом усі присутні кинулися цілуватись та обійматись: жінки з молодичками цілували батька, матір, Микиту. А несподівано якась «півдівчина, півмолодиця» схопила Тараса у свої міцні обійми й заходилася цілувати його так, що у хлопця аж перехопило дух і голова закрутилася. Тим часом решта обліпили Катрю.

Перецілювання за звичаєм «тричі по три» трохи вщухло, а невгамовні коровайниці з-під хати вже гукали:

«Ой були ж ми в ділі

Нам горілки дайте!».

А батько на те: «Зараз, зараз мої голубоньки! Зараз, мої дорогенькі! Зараз мої золотенькі!». Катерина і Катря злагодили знову новий стіл. Всі вмостилися й набуваються, жартують. А далі – почали кепкувати одні із одних: ті, що саджали коровай у піч, висміювали інших:

«Черевата місила,

Губата ліпила,

Горбата саджала,

А красная та хорошая

У піч усадила!» [65, с. 39].

Друга група, що лагодилася із печі коровай виймати, взялася виставляти себе попереду всіх та гордовито виспівувати:

«Товста в піч сажала,

А зубата зазирала,

А чорнявая, сердешная,

Із печі виймала».

Поза тим, вийшло так, що перевершили всіх ті, що взагалі не брали участі у приготуванні короваю:

«Котора місила –

Щоб трасця трусила!».

На Звенигородщині у той час казали про коровайницю, що вони п'яні й увесь коровай покрали, сховавши його в кишені. Але ж потім тісто зійшло і в кишенях йому стало тісно, вони від того подерлися, а коровайниці набралися сорому. Під такі жартівливі приспівки чаркуються.

Тим часом у глибинах української печі відбувається справжнє таїнство: випікається диво-коровай, ніби створюється, народжується якась гаряча жива істота.

У такій атмосфері коровайниці готуються до рішучих дій:

«А де тії ковалі живуть,
Що золоті сокири кують:
Ой ковалю, коваленьку!
Скуй мені сокироньку,
Будемо піч рубати –
Коровай добувати» [65, с. 40].

Але серед них є й такі, що мають намір залякати й завадити величному постанню короваю. Вони й собі цілеспрямовано просять коваля:

«Да скуй мені, коваленько,
Гострий міч,
То я прорубаю зверху піч,
Щоб наш коровай ізлякався,
З печі на вічко забрався,
А з вічком в комору сховався» [65, с. 41].

У тривожній обстановці головна коровайниця витягла допоміжні хлібчики, розломилася їх навпіл і тикнула пальцем у гарячу середину – чи випеклися.

Повагом показалася із темних глибин печі вся хлібна споруда. Усі із полегшенням зітхнули, що коровай удався. Пишний хліб кладуть на віко, застелене сніжнобілим рушником, вишитим білим по білому. Коровайниці радісно заспівали наступної:

«Оце ж тобі, Катре,

Вірна твоя заслужчина,
 Що ти заслужила у Господа Бога
 Та в рідного батенька
 Тихими да походами,
 А низькими уклонами».

Молода схвильована Катря низько кланяється, що її весільне намисто звисає аж до підлоги. Адже є за що поклонитися справній хліборобській донечці. Бо висока честь на весіллі, коли «вдається» гарний коровай.

Коровайниці переможно сплеснули в долоні, затанцювали й затягли:
 «Ой нам коровай,
 Ой нам красний,
 Ой нам вдався.

Славен-преславен наш коровай на весь світ!» [65, с. 42].

Вони вичікують від батьків плати за свою важку й вдалу роботу, а батько й мати, тим часом, узявши під пахву по калачеві, танцюють одне проти одного.

Господар схопив старшу коровайницю та й заходився танцювати коло неї гоцака. А вона попалася дуже вже вертка: і плечима знизує, і головою то сюди, то туди, аж гул гуде. Хата замала для такої гулянки. Жінки співають небилиць:

«А піч наша та бичка привела,
 А припічок та телушечку,
 А запічок та ягнушечку,
 А кочерга та яєць нанесла» [65, с. 43].

Давно такого короваю, радісного та веселого не було в Кирилівці. А для Катрі Шевченківни на її весіллі він особливий. У ці дні вона, що піде, гляне та й заплаче, так їй жаль всього.

У суботу вранці пішла до церкви. По поверненні до хати вона побачила, що дружки вже зібралися. Усі вивбирані, гарно причесані,

заквітчані, у плахтах, та в добротному намисті. Іще зранку злагодилися йти разом із молододою по селу, гостей на весілля кликати.

2.4. Запросини на весілля

Й. Лозинський зафіксував у своїй праці «Українське весілля» у період підготовки до весілля такий його етап як «спросини». Це коли молода із дружками ходила по селу й скликала родичів, сусідів і друзів на обряд [27, с. 67-68].

Катрина мати давно приготувала кілька вузликів зі спеченими шишками. Бо, за звичаєм, у кожній хаті, до якої зайде молода, треба залишити по одній шишечці. Дружки завзято беруть свої вузлики, а Катря – найкраще позолочене печиво.

Дівчата співають про Катрю, яку мати народивши обгородила місяцем й сонечком підперезала, а сьогодні виряджає на село наказучи:

«Іди, доню, в щасливу годинку,
Іспроси до себе всю свою родинку».

Перед виходом Катря стала перед матір'ю на коліна. Дівчата вийшли на вулицю й заспівали:

«Ой чиї то дружечки
Через вуленьку перейшли?
Та все по три, по чотири.
То наша Катруся йде
Широкими вулечками,
Із своїми дружечками» [65, с. 45].

Спочатку завернули до отця Івана, бо він жив найближче. Він почув спів і хутко вийшов та загукав: «Милости просимо, милости просимо! Заходьте, заходьте!». За дівчатами увійшла «добродійка». Катря низенько вклонилася й мовила: «Просили батько й мати, і я прошу на хліб, на сіль та на весілля». Потому подала панотцеві Івану червону шишку.

Панотець так і сипав приказками та жартами, мов із мішка. Катря з поклоном повторила запрошення й велично вийшла з хати, а отець Іван повернув старшій дружці прикрашену шишку, а вона взамін подала йому звичайну.

По дорозі зайшли до отця Григорія, а далі – до діда Йвана, до тіток, до близької й далекої родини, до сусідів.

Дружки находилися й заспівали, що вони «ніженьки потомили, червоні чобітки попилили, золоті підковки поламали, поки рід весь зібрали». Вертаючи до хати, здалеку гучно дали про себе знати, щоб готувалися їх приймати:

«Обмітайте двори,
Застилайте столи,
Кладіте ложечки,
Срібні блюдечки,
Золоті мисочки –
От ідуть дружечки» [65, с. 48].

Їм назустріч виходить мати й запрошує до хати. Але за нею йдуть не всі, а тільки частина. Друга половина дружок залишається з Катрею надворі. Починається звичай перекоряння.

«Що були ми за горою,
Та були ми й за другою.
Якби бубни не бубнили –
Були би нас вовки з'їли».
У відповідь із хати насміхалися з них:

«Було б полем не блукати,
А по хатах поклін дати.
А тепера вибачайте
І надворі почекайте».

Катря з дівчатами заходять у сіни і просяться далі:
«Добрий вечір, мати!

Пускай вже й до хати!
 Чи гаразд ми зробили,
 Що всю родину спросили?» [65, с. 49].

Тоді старша дружка звертається до головних осіб: «Батьку й мати! Благословили на село виходити – благословіть і в цей дім вступити!». Воно, зазвичай, відбувається тричі. Старша дружка дубцем робить знак хреста у відчинених дверях і всі вступають до хати.

2.5. Вильце

Розпочинають вити вильце. У два хліби втикають соснову гілочку, а пагони її прикрашають букетиками калини, вівса, барвінку. Усе це перев'язують червоними шовковими нитками, заповоччю, стрічками. Співають:

«Та всі ж ми сади виходили,
 Та всі ж ми вишеньки вигляділи.
 Хрещатий барвінок вирізали,
 Зеленого явора вирубали,
 Червону ю калиноньку виломали,
 Поки своє вилечко вбрали» [65, с. 50].

Подруги-дівчата щиро прикрашають весільне гільце, а Катрю це зворушує до сліз: «Та мої ж ви, голубочки! Та мої ж ви, серденьточка! Та мої ж ви, ріднесенькі!».

А дружки відповідають їй жартом:
 «Половину вильця ввили,
 А горілки ще не пили.
 Катрусечко, серце!
 Дай горілки з перцем!» [65, с. 51].

Але це вони так, тільки для сміху. Та хіба ж вони питимуть, горілку?
 «Як кликали нас вильце вити,

Так казали: будемо мед-вино пити.

А вони нас піддурили –

Та й водою не напоїли».

Катерина прожогом кидається з хати внести дівчатам солодкої наливочки. А вони гукнули услід приспівкою:

«Знати, знати Катрусину мати!

Вийшла з хати,

Щоб нам горілки дати».

Катерина наливає в чарку запашної, дівчата пригощаються зі сміхом та жартами й примовками, закушують принесеними із собою пряниками.

Тим часом вильце добігає кінця. До гілочок ялинки прикріпили тоненькі свічечки, внизу поставили перев'язані колоски жита. У стелю вбили цвяшок і прив'язали вильце за вершечок мотузочкою.

Жінки співають величальної до вильця:

«Ой багат Катрусин батько, багат!

Зародила пшениченька та й на новині,

Поставилися густі копи в полі,

А ще вище – вильце на столі» [65, с. 52].

За уявленнями давніх українців, вильце – символ дівочої краси й чистоти. Воно стоятиме на столі, поки дівчина в батьковій хаті. Це, власне, ритуальний абстракт, тому тут не має нічого жалібного. Наступний етап весільного обряду – виття або пошиття вінка для молодої.

2.6. Вінкоплетини. Дівич-вечір

У народі кажуть, що це останній вінок у житті, та ще й так ненадовго: «У суботоньку на хвильку, а в неділеньку всю днинку. В понеділок – скинь вінок з золотими лентами на кілок». Молоді дівчата ще довго носитимуть свої віночки, пишатимуться ними, та тільки для Катрі він уже, на жаль, останній.

«Летіла сорока – чигече,
 Сіла на столик – щечече.
 Плетемо віночок удатний,
 Тобі, Катрусечко, остатний».

Катря з матір'ю плачуть, зажурився й батько Григорій слухаючи ці давні, сумні пісні. Це ж останній її вінок. А вже завтра все для неї буде по-іншому. І хата не та, та й люди не ті.

Дружки закінчили вити вінок й любуються своїм витвором:
 «Ой устань, Катрусе, подивись,
 Чи хороше віночок ізвивсь?» [65, с. 53].

На порі найжалібніша частина дівич-вечора – розплітання коси. Саме цей обряд найбільше вражає тонку дівочу душу. І не тільки дівочу. Здавна у весільному обряді українців утвердився звичай розплітання коси. Й. Лозинський у праці «Українське весілля» уже тоді згадує й подає деталі цього дійства [27, с. 54-57].

Дівчата викотили посеред хати діжку, поклали на неї подушку, рядно й посадили зверху спантеличену Катрю. Старша дружка проголошує: «Благословіть, отець і мати, вашій дитині косу розплести!». Батьки розчулилися. За місцевим звичаєм, тато першим починає розплітати косу доньки. Він нарешті уперше в житті відчув, що це його дитина, вона ж була у них первісточком. Пригадалося і її перше дитяче белькотіння, і як вона мала колись у колодязь впала, а він прожогом кинувся сторч головою рятувати. Від передуманого, Григорій Шевченко заплакав, але йому, як не дивно, не соромно було. А хто ж не заплаче під такі слова від донечки:

«Ой батечку та голубчику!
 Увійди ти у світлоньку,
 Поглянь же ти на мене.
 Що всі дівоньки в косах сидять,
 А я свою розпустила» [65, с. 55].

Нарешті косу Катрі розплетено. Тепер волосся «затягують» під очіпок, бо так мусить бути, а дівчина прощається піснею зі своєю дівочою красою.

«Ой на горі жито,
А в долині просо –
Ой жаль мені тебе,
Моя руса косо» [65, с. 56].

Присутні дівчата, батько й мати, почувши такі жалібні слова, тихо плачуть:

«Ой сиділи лебеді на воді,
Та й полинули на ріки –
Розпустили ми тобі, наша Катречко,
Русу косу навіки.
А вже тобі не ходити у дружки».

Наостанок заготовлена головна пісня при розплітанні коси. У ній мова йде про галочок, що летять у три рядочки, а попереду – зозуля. Вони сіли на лугах, а зозуля на калині. Зозулька жалібно закувала, а подруги-галочки защебетали:

«Та чого ж ти куєш, чого жалуєш,
Сивая та зозуленько?
Чи жаль же тобі темного лугу,
Чи гіркої калини?».

Катрусині дружечки плавно йдуть у три рядочки, а вона попереду. Дівчата заспівали, а молода заплакала.

«Ой чого ж ти плачеш, чого жалуєш,
Молода Катрусечко?
Чи жаль тобі батенька свого,
Чи подвір'ячка його?» [65, с. 57].

Заручена відповідає, що їй жаль своєї русої коси, а ще – миленького, що не дав віночка звити і в ньому походити. Отакий був тужливий дівич-вечір на Звенигородщині, батьківщині тоді малого Тараса Шевченка.

Катрі чіпають на голову давно приготовлений віночок зі стрічками на всі кольори. Дівчата, від споглядання такої краси, співають місцевої:

«Ой чи вогонь, чи полумінь палає,
 Чи на Катрусі золотий вінок сяє?
 А на неї матінка поглядає,
 Дивується, чудується:
 Що ніде дитятко на ярмарку не було,
 А де такого вінка взяло?» [65, с. 58].

2.7. Посаг молодії

За цим розпочинався **посад молодії** з особливим дівочим величанням, адже тут по-своєму шанують «княгиню». Й. Лозинський також зафіксував цей обов'язковий етап весільного обряду [27, с. 71-73].

Двоє дівчат поважно підводять Катрю з діжі, немов із трону. Як тільки вона встала, то старша дружка одразу сіла на її місце. Спочатку Тарас не міг зрозуміти, що воно означає. А люди пильно спостерігали за прикметою: котра перша дівка сяде на діжу після молодії, та враз вийде заміж.

Тим часом Катрю повели на посад.

«Славен посад, хороше зряжен,
 Та не так ізряжен, як обсажен».

Дівчата-дружки іще більше розчулили Григорія Шевченка. Стурбована Катруся сидить під вишиваними рушниками, батько, схлипуючи, плаче, подруги співають:

«Катрусю ж моя, дитино моя,
 А яка ж ти мені мила тепер».
 «Ой батеньку, мій голубоньку,
 Чи довго ж я буду така?».
 «Будеш, дитятко, будеш,
 Поки в мене будеш».

А як підеш від мене,
 Спаде красота з тебе» [65, с. 59].

Подруги співають-гадають про можливі варіанти незвіданої долі майбутньої жінки і невістки. Вони намагаються дати свої поради, але життєвого досвіду й самі іще не мають, хіба, що можуть переспівати сумної народної пісні.

Дівич-вечір помалу закінчується. Усі в очікування, коли вже прибуде молодий цілим весільним поїздом: із боярами, музиками, свахами, світилками. Присутні підбадьорюються співом:

«Зелена рутонька – жовтий цвіт:
 Чогось нема Антона – а темненька ніч.
 Писала б я листоньки – не вмію,
 Післала б я післоньки – не смію».

Нарешті із подвір'я доноситься: «Їдуть!». Катря швидко виходить за ворота й скрикує: «Ой матусенько, моя рідная! Що то воно в полі кіньми грає?». Катерина-мати відповідає, що то прибуває її суджений з боярами.

«Ой сховай же мене, моя матінко, в себе
 За три гори кам'янії!
 Та укрій же мене, моя матінко, в себе
 Моїми та віночками» [65, с. 63].

Старша дружка наразі виводить Катрю з-за столу й ховає в куточку у сінях. Господарі відчиняють ворота, в які в'їжджає верхи конем Антін. За ним прямують музиканти, свашки, світилка і увесь їх рід.

Антін висадив із саней свою матір, а свашки тим часом дали їй в руки запалену свічу-тройчатку. Вона повільно підійшла до хати й правою ногою стала на сінешний поріг. Старша Катерина й собі ступила правою ногою на поріг хати. Молодиці зі свашками співають:

«Та до мене, сванечко, до мене!
 І в тебе свічечка і в мене,
 Зложимо свічечки до купи,

Заведемо дітей до хати» [65, с. 65].

Матері молодих цілуються й складають свічі докупи, бо ж вогонь здавна символізує життя.

Дівчата розпочинають величально співати:

«Ой ви, бояре,
Та яснії соколоньки,
А чого ви до нас не рано
Та й приїхали?
Може, купували
Коники воронії?».

За них заступаються свашки молодого:

«У нас коники у дворі
Посідлані стояли,
У нас жупаники в скрині
Пошиті лежали» [65, с. 66].

Але кмітливі дружечки не ймуть тому віри й продовжують злегка кепкувати далі:

«Ой щось ви, бояри, забарилися!
Мабуть, од собак боронилися».

Запрошені сміються, а дівчата розперезалися й беруть вище:

«Мабуть, ви, бояри,
Самі пішки йшли,
Молодого та в мішку несли».

Мешканці Кирилівки зайшлися сміхом, а дружки зі свашками молодії продовжують:

«Ой бодай тебе, князю,
Із своїми та й боярами!
Старі та вусаті,
Як миші, хвостаті» [65, с. 67].

Свашки молодого такого глузування вже так просто не пропускають:

«Ой бодай тебе, княжно,
 Із твоїми та дружками!
 Сидять по застїллю,
 Як жаби по затинню».

Дружки не забарилися із відповіддю, згуртувалися й дали відсіч:

«Світилка-шпилька
 При стїні,
 А сваха-бурлака
 У хліві,
 А бояри-підсвинки
 Під хлівом.
 Молодії дружечки,
 Як отїї квіточки,
 За столом» [65, с. 68].

У такій перепалці перемогли дружки, але вони мають поступитися, бо молодий зі своїм родом йде за святковий стіл, і так має бути. Аж тут почувся стукіт у двері. Малий Тарас поглядає із цікавістю на двері. Входить Микита й урочисто промовляє: «Старосто, пане підстаросто! Благословіть сестру за стіл завести!». Присутні відповідають: «Бог благословить!». І так за другим, і за третім разом.

У відчинені двері увійшов Микита, тримаючи в руці хустку, за яку заводив Катрю за стіл. Побіля молодої її рід. На почесному місці високий та поважний дід Іван. За ним брати і сестри, ближчі й далекі родичі Григорія, дружки.

Дівчата затягнули величальної:

«Ой славен, славен Григоріїв рід!

А ще славніший Катрусин посад» [65, с. 70].

Григорій Шевченко підійшовши до столу, обмотує хусткою руку й подає чарку горілки спочатку Антонові, а потім Катрі. Мати Катерина

виносить повне решето барвистих хусток і починає обдаровувати ними увесь рід молодого, а вони розплачуються за те грошима.

За цим починається обряд **пришивання квітки**.

Старша дружка встає й голосно каже: «Старосто, пане підстаросто! Благословіть молодому квітку пришити!». А той відповідає: «Бог благословить!». Вона бере шапку молодого, а в молодій заздалегідь заготовлену й прикрашену золотом квітку.

Христя – старша дружка Катрі – виходить на середину хати, вилазить на стільчик, пританцювує й співає:

«Ой я собі швачка,
Зніму з молодого шапочку,
Пришию квіточку
К зеленому барвіночку» [65, с. 72].

Дружка у співі вимагає викупу за пришиту до шапки квітку молодому:

«Готуй, готуй, Антонечку, шостачок.
Як не даси шостачка.
Буде в тебе шапочка без значка» [65, с. 73].

Дівчата соромлять молодого і його батька, аби ті викупили весільну шапку, а коли нічого не виходить, звертаються до старшого боярина – дружби:

«Вийми грошей жменю,
Посип на тарілчину
Й викупи молодому шапчину» [65, с. 74].

Боярин Кирик кинув на тарілку засмальцованого шага, який навіть і не дзенькнув. Люди сміються зі скупості сватів. Дружки не вгавають:

«На що ти ся в дружки брав,
Коли грошей не мав?» [65, с. 75].

Дружба кидав у тарілку все дрібні гроші, але нарешті домовився із дружкою про згоду, перейняв її через стіл й вони пішли у запальний танець.

Дружки молоді пришивали квітки боярам, який котрій подобався, а далі прогнали їх із хати. Свашки молодого нарікають, що дружби йдуть голодні і вимагають:

«Ой матінко-ненько,
Ріж курку скоренько,
Нехай вона не сокоче,
Бо нам їсти ся хоче!» [65, с. 77].

Катря запрошує усіх на вечерю, а дружки зі свашками продовжують словесну перепалку. За тим почалися приспівки до страв:

«Скочила кішка з печі
Та вмочила в капусу плечі,
А бояри того не відали
Та купустою пообідали» [65, с. 79].

Свашки із дружками присоромлюють одні одних за споживання весільних наїдків:

«Старшая дружка – під сволок,
З'їла колачів сорок».

Та подруги молоді не здаються й відповідають:

«А ви не боялися Бога –
Не наїлися дома,
Сорому не знаєте –
В запаски ховаєте» [65, с. 80].

Молодицям не до смаку подана каша, тому вони вимагають печені, яку крає дружба Кирик. Спостережливі дружки на те примовляють:

«Крає дружбонька крає,
Свашкам під стіл дає,
За пазуху ховає,

З пазухи в кишеню –
Світилки на вечерю» [65, с. 82].

Світилки, як правило, підлітки, а старша світилка – дівка, але й вона не спромоглася протистояти напору й вдавваному нахабству дружок:

«Світилка – шпилька
При стіні,
На її сорочки
Не її».

Але на це у неї все ж є заготовлена відповідь:

«Брешете, дружки, як свині!
В мене сорочок три скрині» [65, с. 83].

Закінчується вечеря, подають ласощі. Молодиці дякують піснею кухаркам, які наготували так багато смачних страв, а боярин Кирик наголошує, що вони такі ж учасники весільної драми як інші присутні. На завершення дружки зі свашками глузують одні з одних:

«Було що поїсти й пити,
Та нікому було припросити» [65, с. 85].

Дівчатам закортіло танцювати, але, за стародавнім звичаєм, їх повинен вивести із-за столу старший боярин. А коли Кирик не квапився, то вони пригрозили поламати лавку. Він нарешті подав кінець рушника молодій Катерині, а вона – старшій дружці, а та – підстаршій і так далі. На вулиці почалися танці, але Тарас змерз і пішов грітися в хату й заснув. Молоді гості іще їздили в Зелену Діброву до Красицьких. Там їх частували. Вони повернулися в Кирилівку й танцювали поки не розвиднілося, тоді й розійшлися.

2.8. Неділя. Перший день весілля

Перший день весілля сестри Катрі або **неділя** назавжди запам'ятався Тарасові через те, що зник звичайний розпорядок дня.

Сьогодні й він нарешті потрапив до числа дійових осіб. А все почалося із того, що зранку прийшов боярин Кирик з товаришами і привіз дари від молодого: перстень, кольорові стрічки й чоботи. Він жартував, говорив, що такі чоботи дуже малі й годяться хіба що для киці й таке інше.

Молода Катря пішла по свої «дари» і, найперше, аби винести сорочку, яку вишивала власноруч іще дівчинкою.

Побачивши це, Кирик і собі виявив охоту женитися, він почав чіпатися до дівчат, чи не піде яка за нього. Аби заохотити якусь із них, пішов у танець і заспівав:

«Ой, дівчата, го-го-го!
 Прийміть мене голого.
 Я сорочки не маю,
 А женитися гадаю» [65, с. 89].

Молодиці, присутні в хаті, згорнули сорочку в трубочку, перев'язали стрічками, повтикали туди барвінку, всіляких квіточок. Подруги приспівують до сорочки:

«Шила Катруся сорочку,
 У суботу її скінчила,
 А в неділю післала
 Вбратися до шлюбоньку
 У щасливу годиноньку» [65, с. 90].

Жінки внесли гілку-дереvence з трьома пагонами, почепили на неї стрічки, прикрасили квітами й зеленим барвінком (символом вічного життя). Поміж гілочками помістили сорочку, а внизу прив'язали весільну хустку до боку – своєрідний лист від молодої молодому.

Батько Григорій наказав Тарасу збиратися в дорогу разом із посланцями до молодого в Зелену. Парубки з друзями на двох санях весело рушили з подвір'я, а їм услід співали:

«Посланці-посланчики!
 Вертайтеся борзо.

Ніченьки не ночуйте,
Сорочку віддайте
І назад вертайте» [65, с. 91].

Тарас, забувши вдома нагайку, мусив окриком поганяти кобилу, яка не дуже хотіла його слухати, бо він був іще малий і задобрий. Тим часом хлопці влаштували справжні весільні перегони.

На воротах у Красицьких їх вже чекала «перейма» – гурт чоловіків, які голосно запитували приїжджих, що вони за люди, звідкіля прибули і для чого, і чи є у них перепустка на перехід за весільну браму. Спочатку це виглядало дуже серйозно, що Тарас аж злякався. Але коли побачив як Семен витягнув із-за пазухи пляшку горілки й почав частувати, заспокоївся.

Одні місцеві подобрішали й готові були вже впускати гостей до хати, а інші – вимагали від подорожніх «письмо». Трохи захмелілий Микита бере однією рукою хустку й поважно читає: «Від панни бранської да пана бранського письмо». Його перебивають, мовляв там усього того й близько нема, а читач і до школи не ходив.

Лист нарешті було визнано правильним. Сторожові прийняли рішення впустити посланців, але Семен почав вимагати особливого прийому, щоб їм було багато і їсти, й пити, і коней у стайні розмістити, і хлопців покласти спати.

Зі світлиці заграли музики. Семен, танцюючи, подався із сорочкою до хати, та свашки зустріли непривітно:

«Приїхали Наливайки
Без коня, без нагайки,
Принесли сорочище –
Витирати коминище» [65, с. 94-95].

Боярин Кирик виголошує: «Першим разом – Божим указом – благословіть, отець-мати, своєму дитяті під царським вінцем стати!». Він подає Антонові кінець хустки, за який обводить його тричі кругом столу, промовляючи молитву «Царю небесний».

Батьки Красицькі сідають на лаву, тримаючи в руках ікони. Антін тричі доземно кланяється їм, а вони його благословляють. Молодий почергово вклоняється в пояс усім родичам, а ті у відповідь благословляють хлібом, передаючи калач з рук до рук. Він обійшов усіх, не минувши й найменшої дитини. Присутні виходять надвір і вмощуються в сани. Антін сідає на коня, а старий Красицький із кухлика зі святою водою помольцем із васильків кропить усіх: «Нехай вас Бог благословить, і я благословляю, їдьте собі з Богом». Мовчазний поїзд рушив у зворотньому напрямку: свашки, бояри на конях, старша світилка з «мечем» на ручці та інші.

Григорій Шевченко з Катериною зустріли зятя Антона на порозі з іконою в руках та хлібом-сіллю. Катря винесла на тарілці хустку й перстень молодому, поважно поклонила й мовила: «Прошу на перший подарунок». Антін кинув їй на тарілку кілька середніх монет, заткнув за пояс хустку, надів на палець перстень.

Молода пара тричі кланяється батькові й матері в ноги, які сидять на лавці й благословляють їх образом і хлібом. І так тричі. Антін піднявся, а Катря залишилася з похиленою головою біля материних ніг і заплакала.

Старший дружба Кирик тричі обводить молодих кругом стола, а далі робить нагайкою хрест на дверях і виводить із кімнати.

Під хатою батько кропить молодих святою водою, а мати обсипає символом достатку – хмелем. На вулиці зібралася чи не вся Кирилівка.

2.9. Шлюб

Обов'язковою умовою створення і закріплення статусу нової сім'ї був церковний шлюб. Й. Лозинський зафіксував виряджання молодого і молодої до «сьлюбу» [27, с. 94-97]. З цього приводу формується новий весільний поїзд. Кирик сидить верхи на коні й тримає велику червону хоругву, а дівчата про це співають:

«Наш дружечко пишній

Несе хоругву, як вогонь.

А на тій хорогві листоньки –

То ж нашої Катрусеньки мислоньки» [65, с. 97].

Світилки тримають символічний «меч», шлюбні свічі. За ними вишиковуються молоді з друзками, боярами, свашками. Далі музики, родичі та всі інші охочі гості.

Тарас усе думав, яких то гарних пісень та обрядів придумали далекі предки українців. А молоді дівчата, прикрашені різнокольоровими стрічками, заспівали дзвінкими голосами:

«Говорила Катречка

Да з своїм Антінком.

Ой ходім, Антоне,

Та до церковці!» [65, с. 99].

Весільний поїзд із гамором і веселоцями рушив у напрямку церкви, а дівчата поважно співають:

«Чи чуєтеся, коники, на силу?

Чи доведете княгиню

Під ту гору крутую,

Під ту церковцю святу?» [65, с. 100].

Прийшли під церкву, поїзжани зглотилися всередині, а баби шепчуть Катрі на вухо: «Як ото – слухай, дівко, – як ото постелять рушник, так ти старайся – чуєш, дівко, – старайся перша стати на той рушник. Як станеш перша, то все життя верховод йтимеш над чоловіком, а не він над тобою».

Молода слухала, але застосовувати не думала, бо була горда, ця мудра дівчина. «Не хочу ні я над ким верховодити – не хочу, щоб і надо мною хто верховодив. Як будемо любити одне одного, то не треба буде нікому й верховодити».

Однак прикмети про поведінку для дружок-дівчат пам'ятала і намагалася виконати. Як тільки вона стала на весільний рушник, Христя одразу зашепотіла: «Посунься, сестричко, щоб і я скоро за тобою». Катря

прибрала трохи ногу, й Христа своєю ніжкою стала на рушник. По закінченні обряду, Катря посунула рушник ногами в бік дружок, щоб кожна із них хоч кінчиком черевичка могла доторкнутися до чарівної матерії. А вкінці ще й зіллячко поміж них розділила.

Священик закінчив обряд вінчання, поблагословив усіх і народ із вдячністю вийшов із церкви влаштовуватися в сани, бо так велів звичай.

Молодий Антін і старший дружба Кирик сіли верхи на коней, а Катрю посадили в сани разом зі старшою дружкою й іншими дійовими особами весілля. Решта поїзжан вмостилися по інших санях.

Сусіди й односельці на вулицях вітали поїзд молодих від шлюбу, що було дуже приємно для Катрі, яка все думала про те, нехай бачить Антонова родина, що хоч вони й бідні, але їх люди всеодно шанують.

Поїзд вже біля воріт, там зібралося багато людей, але вони зачинені. Свашки співають:

«Не до свата ми заїхали,
 Бо тут ворітечечка позачинені
 І замками позамикані.
 Стій, зятю, за воротами!».

Поволі відчиняють ворота, в яких стоїть мати Катерина у вивернутому кожусі, бо мохнате – то здавна символ багатства. Вона обсипає молодих вівсом, зерном, маком, аби був у новій родині достаток і прибуток.

Тато молодої – Григорій Шевченко – виходить із пляшкою й наливає першу чарку молодому Антіну. Та свашки відмовляють його, смикають за руки.

«Не пий, Антоне,
 Першого привіту,
 Бо перший привіт
 Лихий на зустріт» [65, с. 105].

Він одразу ж передав через праве плече чарчину Кирикові, а той рвучко вилив через себе на землю.

Батько й мати беруть в руки віко із хлібом, сіллю й пляшкою горілки, підіймають високо вгору, ніби творять благодатні ворота. Старший боярин заводить у них молодих, обводять їх на подвір'ї довкола діжі, й веде до хати, а дружки в цей час співають:

«Ой день добрий, мати!
 Чи гаразд у тебе в хаті?
 Чи помиті ложки, тарілки
 Та без молоді дівки?» [65, с. 106].

На порозі, батько іще раз наливає Антону чарку, той уже не боячись випиває, а Григорій промовляє: «Оце був ти наречений, а тепер сужений. Поцілуймося!».

Молоді заходять в хату, а дівчата заспівують нової:

«Застилайте тисовії столи!
 Накладайте пшенишнії хліби!
 Наливайте мед-вино в кубки –
 Ідуть до вас гостеньки» [65, с. 107].

На покуті в кімнаті вовною догори постелений кожух. Молодих тричі обводять довкола стола й вони сідають. Всі встають, говорять «Отче наш», а далі розміщуються хто біля кого. Дружба жартує.

Молодички-свашки одразу починають згадувати традиційні співи:

«По святому Отче наші
 Дайте нам по чаші».

Розпочинається весільний обід. Музики приграють до столу, жінки підспівують:

«Ріжте, музики, ріжте!
 А ви, бояри, їжте,
 На те ж ми й прибиралися» [65, с. 108].

Григорію Шевченкові іще довго довелося відробляти весілля старшої доньки, але ж вона була того варта. Та ще й заміж пішла до добрих

господарів, у гарну родину. Господар зрозумів, що він – повноправний член громади, яка його шанує.

За весільним столом відбувався своєрідний турнір дотепності, на якому дружки змагалися зі свашками, вони заводили:

«Їжте, свашечки, не бійтеся,
На що інше не надійтеся» [65, с. 109].

Однак свашки цього разу чомусь мовчали й не відповідали взагалі. Чи у них не забракло пісень, а чи, може, розохотилися? Дівчата перейшли на персони:

«Знати старшу свашку, знати,
Що з багатой хати:
Сирами обклалася,
Пирогами підперезалася,
Ковбасами підпиралася».

Подруги, переглянувшись, продовжують далі кпини, веселяться, як ні в чому не бувало, іще:

«Їли свашки юшку
Та вкрали галушку,
Сховали в кишеню,
Своїм донечкам на вечерю».

Під'юджені свашки нарешті не витримали й відповідають:

«А ми роду не злодійського,
А ми роду королівського» [65, с. 110].

Весільний обід завершується. Гості враз з'їли усі смаколики, а дружки, мов начальниці наказують:

«Встаньте, гостоньки, підведітеся,
Господу Богу помолітеся».

Гості хором моляться й сідають іще на весільну перепалку дівчат із молодицями. Свашки йдуть у наступ і співають:

«У нашого свата

З верби-лози хата,
А сволок з осики,
Дружки без'язикі».

Дружки молодій також не за шеляг куплені, тому відразу дають здачі:
«Сороки по кіллям,
Свашки попід стіллям,
Червоні, як раки,
Брешуть, як собаки» [65, с. 111].

Свашки хильнули оковитої й вдарили сороміцьких пісень, від чого дружки аж запашіли. Вони просять старшого боярина вивести їх на вулицю провітритися, але той забагає, щоби його просили.

«Де ж наш дружка ся подів?
До води коней повів.
За ворітьми пси вили,
А дружка вовки з'їли» [65, с. 113].

Боярин вивів молодих із дружками на вулицю, де розпочалися танці. Головний у колі дружба Кирик, до нього приєдналися інші танцюючі, а з ними й Тарас, який зроду-віку до того не танцював.

Не знаючи весільних порядків, Тарас думав, що всі присутні їдуть до Зеленої. Він тихо вихопився з хати й вліз у великі сани, думаючи, що все одно нікого сьогодні не виженуть. Дібровецькі люди, власники саней, попередили його, щоб не заснув, бо вертатимуть додому пізно.

Так молодший брат Катрі вже вдруге поїхав до Зеленої – їде із великим гуртом поїзжан до молодого.

На щастя, тут гостей відразу прийняли за стіл, без усіляких обрядів та пісень. Молодий Антін сидів на покуті, по праву руку від нього – бояри, а по ліву – світилки зі свашками. Дружба під час гощення ходив із тарілкою, в яку присутні гості кидали гроші, а свашки заспівували:

«Складайтеся гості:
Молодому по червоному,

Музикам по таляру» [65, с. 115].

Тарасові подобалося як тут співали, але несподівано переконався, що їхні кирилівські дівчата – кращі, а він – місцевий патріот. Він почав трохи нудитися, але свашки доречно заспівали про від'їзд. Збиратися почали під коровай, який видався йому усе ж таки кращим від Катриного. Молодиці заспівали:

«Де Антінко наряжається,
 Все батенька да питається:
 «Порадь мене, ти мій батеньку,
 Скільки мені та бояр брати?» [65, с. 116].

Із пісні Тарас зрозумів, що на пораду кличуть не багатих, бо вони ні на що не годяться, а бідних, бо ті знають ціну добру, здобутому у важкій праці. Присутні готують такий поїзд, який би здивував усіх людей по дорозі:

«Да зачують люди – нам славонька буде,
 Да зачує Катря – нам рада буде» [65, с. 117].

Тим часом у хаті молодого готують подарунки родичам молодої: татові – шапку, мамі – чоботи, Орині – стрічку. Взявши благословення від батьків, Антін із поїздом відбув до Катрі. На воротах свашки співають:

«Ой наш милий свату,
 Пускай же нас в хату,
 Коникам супочити,
 Нам суконьки посушити».

Кирилівські дівчата відповідають, що їхні хлопці усі вдома, а до них хтось ломиться:

«Ой що то на нас наступає,
 Підковками двір копає?» [65, с. 120].

Зав'язується торг між боярами й домашніми, свашками й друзками:

«Ми люди дорожні –
 У нас животи порожні».

Свашки переконують господарів і дружок, що вони приїхали не просто так, а з дарами, але ті невмовні й все одно не впускають проїжджих:

«Краща наша Катря,
Аніж ваші черевички
З бурякової гички» [65, с. 122].

Молодички співають про те, що, мовляв, теща злякалася і на піч сховалася, але їх не багато прибуло: «сто коней верхових, да сімдесят возових».

«Пустіть на піч погрітися –
Молоду подивитися» [65, с. 123].

Нарешті старший боярин домовився, випили мирову, відчинили ворота. Весільний поїзд в'їхав у ворота. Посеред подвір'я стіл із хлібом-сіллю, а побіля нього мати Катерина у перевернутому догори шерстю кожусі. Вона тричі обсипала зятя зерном із кухля, а свашки підспівували:

«З якої причини
Теща вбралася в овчини?» [65, с. 124].

Утретє приступивши до Антона, мати впустила кухоль на землю, а старший дружба підняв його й перекинув через хату. Далі вона подала зятеві зі столу чашку. Він взяв, і спочатку удавав, ніби хоче пити, а потім кинув її позад себе. Боярин розбив те горнятко на льоту палицею.

Тим часом Тараса покликали в хату, аби він разом із Микитою продавав молоду – сестру. Хлопці відбивалися палицями, а потім дружби почали із ними торгуватися. Боярин Кирик розповідає довгу небилицю про себе й свого діда, а мати перев'язує його і піддружного рушниками. Боярин хоче зторгуватися за Катрю. Микита просить за неї сто червінців, на цьому наполягає й Тарас, Кирик кидає з кишені кілька засмальцьованих шагів, а дівчата співають:

«Не продавай сестри за гріш, за чотири,
Бо гроші є – тут нема,
А сестриця родима» [65, с. 128].

Торги тривають, а подруги співають про те, як до серця сестри підкрадається тривога за нерішучість брата:

«Та, либонь же, ти, братіку,
Та, либонь же, ти, рідненький.
Чи не зрадиш ти мене?» [65, с. 129].

Микита запив могорич за сестру, Кирик кинув на тарілку іще кілька шагів, торг припинили, роль братів виконана.

Молодий із боярином тричі обійшли стіл, Антін зняв із Катрі хустку й поцілував її, а дівчата заспівали веселої:

«Ой у саду соловейко прощебетав –
Антінко Катрися поцілував» [65, с. 130].

Старша світилка засвітила весільну свічку на мечі й сіла біля молодої пари. Весільні почали всаджуватися.

Присутні свашки розкладають дари сватам. Усім цікаво побачити, що там. Перший подарунок – татові молодої. На широкій тарільці калач, а зверху шапка. Старший боярчук Кирик високо підіймає тарілку над головою й говорить: «Єсть у цім дому нашої пані молодої тато роджений. Просить пан молодий і пані молода, сват і сваха, і я прося на оцей чесний подарунок».

Григорій Шевченко вийшов веселий на середину хати, щиро поклонився на всі боки і взяв дар, приговорюючи: «Спасибі сватові й свасі, молодому, і вам, дружбо, за ваш подарунок і за послугу».

На другому тарелі старша свашка подала дружбові традиційний весільний подарунок для матері молодої – чоботи.

Мати Катерина підійшла, поклонилася й узяла чоботи, а музики, як супровід, почали грати відому пісню «Чоботи». Вона, плачучи, почала стиха підспівувати: «Оце ж тії чоботи, що зять дав. Зять за ціі чоботи – дочку взяв. Чоботи, чоботи – ви мої. Вколупали серденька – ви мені». Її посадили на лавку, бо знесилилася. Розвеселілий батько потягнув жінку в танець, а дружки заспівали про скорботу матері:

«Тепер же мені, сусідочки мої,

Лихая та годинонька,
 Що піде й од мене, полине й од мене
 Моя люба та дитинонька» [65, с. 132].

Та матері нема часу довго сумувати, бо роздача подарунків від молодого закінчилася й треба виносити подарунки від молодої – Катрі. Це – вишиті рушники та хустки, які донька власноруч готувала упродовж всього дівування. Тепер Тарас зрозумів, чому Катря довго просиджувала за рукоділлям і часто не йшла бавитися із ним, бо ж старала дари на своє весілля.

При отриманні дарів родиною молодого, свашки співають:
 «То ж ваша Катруся
 Та прядка була,
 Раненько вставала,
 На подарочки напряла» [65, с. 133].

2.10. Розплітання коси

Молодички готують новий обряд – **розплітання коси**. Дівчата поставили посеред хати ослінчик, на який посадили, як жертву, Катрю. По один бік стала старша свашка, а по інший – сестра. Але замість Орини, яка іще мала, стала старша дружка.

Молодий Антін, по праву, виплів перший кісник із коси і сховав його собі в кишеню. Подали два тарелі: на одному – гребінець, а на другому – масло.

Свашка із серйозним обличчям розплітала одну косу, а Христя – іншу. Молода заплакала, а дружки заспівали про дівчину, що «не рік, не два косу кохала, щосуботоньки змивала, щонеділеньки вбирала – а за один рочок стеряла».

Із дівочого закутка долинула сумна весільна пісня до вже покритої молодички:

«Догадайся, Катрусю,
 Чого мати у комору пішла:
 Чи то по рутяний вінок,
 Чи по біле завивайлечко» [65, с. 134].

Увійшла сумна мати, тримаючи в руках тонке біле полотнище й на хвильку затрималася.

Донька Катря підняла заплакане лице й зустрілася поглядом з повними суму й сліз очима матері. Вона із тихим зойком зсунулася з лави й комочком упала до ніг матері.

Тарас від побаченого також занімів. Йому було дуже жаль і матері, і сестри, і самого себе.

Мати розпочала обряд і стиха мовила: «Покриваю тебе, моя донечко. Будь здорова, як вода, а багата, як земля!». Раптом вона не змогла договорити й безсило опустилася на доньку, а та заридала.

Жінки відвели Катерину набік, а молоду Катрю посадили на лавку. Намітку взялася завивати одна із Тарасових тіток, але дівчатам це зовсім не сподобалося:

«Ой погано, Катрусю, погано!

Ой, Катрусю, догадайся –

Повивати не давайся».

Та свашки почали впевнено вставляти свої:

«Таки буде не по-вашому,

Таки буде а по-нашому» [65, с. 136].

Але молоді дівчата-дружки відповідають, що якби вони захотіли, то не віддали б їм своїє подруги:

«Повели б її у садочок,

Ізвили б її віночок,

Ми б її там кісоньку заплели» [65, с. 137].

На це молодиці-свашки тільки головами кивають. Все одно по-їхньому буде.

Старший боярин ретельно вимив і витер хусткою руки, став посередині кімнати й мовив: «Господи Ісусе Христе, сине Божий!». А присутні гуртом відповіли: «Амінь!».

Дружба продовжує: «Благословіть, отець і мати, і ви, добрі люди, чесний хліб у чесний дім унести! І вдруге, і втретє!». Присутні в хаті хором підтримують: «Бог благословить усі три рази».

Боярин за хвилину повертається, несучи високо над головою пишний калач. Люди обережно розступаються й дають дорогу, бо ж хліб – святиня землеробського українського народу. Дружки виконують при цьому спеціальну величальну пісню до короваю:

«Ой рано-рано, здумайте, бояри,
Що за горою новий двір,
А в тім дворі повен збір,
Да стоять столи тисовії,
Лежать скатерті більчатії,
Лежить коровай, мудро бган» [65, с. 139].

По праву старшого дружби, Кирик ставить калач на стіл, хрестить ножем хліб і відкраює на ньому верхню шишку, яку переділяє надвоє й подає піддружному, а той – молодому й молодій.

Другу, також переділену шишку, подають батькам молоді, а далі вона й сама почала розносити шматки короваю. Гості із місцевої громади так розщедрилися, що дарували за коровай і ялівку, і овечат, і курей, і гусей, і сани й полотно, і навіть нову діжу припіднесли. Катрині батьки були вражені таким щирим ставленням до їхньої дитини. Батько Григорій розчулився й заплакав, а люди сміються. Заграли музики й усі пішли в танець.

Тим часом дружки нагадують, що треба закінчувати коровай ділити і нікого не обділити:

«Чи бачиш ти, дружбо,
Що за тобою жінка стоїть,
Семеро дітей держить,

А на кожній дитиночці,
По чотири торбиночці» [65, с. 141].

Між боярином і дружками зав'язується весела суперечка. Він їх дражнить, що не дістануть калача, тоді дівчата починають лагідно просити:

«Дружбоньку, наш голубоньку!
Ой дай же нам хоч крайною,
Оту шишечку Коровайную!».

Нарешті він подає дівчатам весільні шишечки, а вони починають приспівувати тому «київському панові» вже іншої:

«Тобі, дружко, не дружкувати,
Тобі, дружко, череду пасти
Із сірою собакою,
З товстою ломакою» [65, с. 142].

На завершення, старший дружба дарує шишки й шматочки короваю «запорожцям» – тим, що за порогом стоять і поприходили подивитися на весілля із далеких кутків села. Вони із вдячністю простягали руки й віджартовувалися.

Селяни пригадали місцеві прислів'я та приказки, а свашки натякнули, що пора вже й поїсти:

«Давай, мати, вечеряти,
А то будем ночувати» [65, с. 143].

Та дружки відповідають, що за гостину треба відпрацювати: свашки нехай ідуть по тріски, світилки – по дрова, бояри – по воду, а старости мають принести вогонь. А ще й немає ні муки, ні перцю. Тоді свашки заспівали такої перченої, сороміцької, що всі аж присіли.

Мати молодій запросила всіх до столу. Антін і Катря сідають із родом, як на посаді. Дівчата приспівують до поданої на стіл капусти:

«Із-за моря гуска летіла,
А капуста з перцем кипіла.
Чи з перцем, чи не з перцем –

Набирали свашечки повним відерцем» [65, с. 144].

За це свашки віддячили новими сороміцькими рядками, що дружки вже їх більше не чіпали.

Дружки затягують сумної, бо вже закінчується їхня весільна роль, вони звертаються до молодої:

«Іще рано,

Іще погуляймо!

Ще зірочка од місяця не одійшла,

Ще Катруся від свого батенька не пішла» [65, с. 145].

Вони зачіпають за живе Катрине серце, але мусять усвідомити, що:

«Час нам, дівочки, додому.

Ой не час, мої любі дівчаточка!

Не пора, не пора, зозуляточка!» [65, с. 146].

Свашки прямо натякають, що пора вже й у дорогу збиратися, а не плакати за дівоцтвом. Молода передає свій весільний віночок молодшій сестрі – Оринці, яка вже сама має подбати про скриню із вишитими рушниками й хустками.

Настав час від'їзду молодої до молодого й тому свашки заспівують:

«Вже сонце над горами –

Збирайся, Катрусю, з нами,

Бо ми добрії люди,

Добре тобі в нас буде» [65, с. 148].

Та дружки сумніваються тому добру й наголошують, хто зна як буде?

А свашки далі своєї:

«До свекрухи, Катрусю, до свекрухи!

Там тобі вечеря готова,

Та тобі біла постіль стелена,

Там тоба лавочка приставлена» [65, с. 149].

Почалося перекликання між дружками і свашками, хто кого. В останній надії дівчата співають:

«Та не сиди ж ти, Катрусю, з бабами,

А йди сідай з нами:

Поведемо тебе в садочок,

Підеш з нами у дружечки» [65, с. 151].

Закінчилася вечеря, дружби лагодять сани, Катря плаче за рідним домом.

Покрита молода обіймає і цілує своїх подруг. Дівчата співають плачучи:

«Ой спасибі тобі, та Катрусечко,

Що ти нас у дружки брала.

Уже ми йдемо,

Уже твоє дівування собі беремо» [65, с. 152].

Дівчата, молодиці, які іще зовсім недавно повиходили заміж, і навіть старі баби – усі пригадали щемливі моменти прощання на своєму весіллі із дівуванням та рідною хатою, заплакали. Не розвеселили їх і музики, тому й стихли.

Бівалі в такій ситуації свашки захотіли розвіяти хмару суму й заспівали:

«Чого ревеш, дурепо?

Повезуть тебе далеко:

Драними саньми,

З поганими людьми» [65, с. 153].

Міцні бояри винесли посеред двору діжу й накрили віком. Мати накрила рушником, на який поклала хліб-сіль і сніп жита. Дружба вивів із хати за рушник молоду пару й тричі обвів довкола діжі під звуки музики й пісні свашок.

Старі місцеві баби ворожать на те, яка буде з Катрі господиня. Вони кидають їй під ноги поліно й спостерігають. Але молода спритно нахилилася й відкинула його рукою геть. За цим видно, якщо звінчана переступить через

поліно – буде лінива, а як відкине ногою – справна, а коли нагнеться й рукою забере – буде й роботяща, і чепурна.

Молодих знову повели до хати, а там батько й мати сіли з образами на лаві й благословляють: «Щаслива вам, дітки, годинонька. Легка доріженька нехай стелеться перед вами». Катря прощається із родиною, при цьому старших цілує в руку, менших в лице.

Громада наказує Катрі справлятися із господарством, а Антонові – аби шанував її. Молодички співають сумної:

«Загрібай, мати, жар, жар,
Буде дочки жаль, жаль.
Закидай, мати, дрова,
Зоставайсь, мати, здорова» [65, с. 155].

Надворі бояри виносять скриню й складають придане, а дівчата заспівали:

«Ходім, мати, до комори,
Поділим добро з тобою,
Тобі, мати, нитки та бердечко –
Мені давай полотенечко.
Тобі, мати, великі обори –
Мені, мати, воли та корови» [65, с. 156].

Спостережливі односельчани радіють, що донька Григорія Шевченка пристарала собі таке придане, хоча вони й бідні. Свашки через те співають:

«Уродила гречка на точку,
Дякуймо свату за дочку».

Дружки переспівами зачіпають рід молодого, а свашки тим часом співають переможної:

«Викотили, викотили
Медовую бочку,
Видурили, видурили
У свата дочку».

Подруги, які вже віддружили, в оборону плачуть як сироти:

«Ой стань же, моя матінко, в порозі,
Вже ж я молода в дорозі» [65, с. 157].

Мати Катерина знесилено прощається із донькою, яку забирає молодий до себе, а троє молодичок із Кирилівки ринули до саней із приданим та вимагають викуп, співаючи:

«Я гусята пасла,
По пір'їні складала
Та в подушку клала».

Молодий Антон мусить відреагувати на таке, тому ходить поміж возами із пляшкою оковитої та частує усіх.

Катря просить у громади прощення, поважно кланяється, а бояри наполягають, щоб вона швиденько сідала в сани, бо плакання тут вже не допоможе. Дружки підспівують:

«Я іще порогові не дякувала.
Ой дякую вам, пороги,
Де ходили мої білі ноги» [65, с. 158].

Молода цілує поріг батьківської хати, стурбовані свашки підіймають її на ноги й садовлять у сани, вона стає там на коліна, хреститься й молиться. Молоді обнялися, Антін тримає в руках образ, а Катря – хліб і вильце, як ознаку свого непорочного дівоцтва.

Весільний поїзд рушає із подвір'я, батько Григорій відчиняє ворота й співає, закликаючи долю:

«Ой пересердьтеся, вороги, –
Не переходіть дороги!
Нехай перейде Господь сам
І наша ненька миленька,
Щоб була доленька щасненька» [65, с. 160].

Заквітчаного коня із молодими виводить за ворота мати і схудлою рукою благословляє на щасливе життя.

Залишені на вулиці дівчата співають їм услід:

«Так був зяченько –
Як не бував,
Тільки мою дитину
Собі узяв» [65, с. 161].

Ланцюжок саней розтягнувся далеко, але Тарасові не дали правити, й він може вільно оглядати рух весільного поїзда. Віддана Катря закуталася в кожух і думає вже про майбутнє, як то вона буде жити в отих гонорних Красицьких.

Розвеселілі свашки на санях заспівали корисливої:

«Веземо користочку –
Молодую да невісточку,
І скриню, й перину,
І до хати господиню» [65, с. 164].

Поїзд швидко під'їжджає до двору Красицьких, на воротях у яких палає високий вогонь, який Тарас побачив іще здалеку, злякався й подумав, що то у когось пожежа. Вправні сани перелітають одні за одними через вогонь. Молодички викликають маму молодого подивитися на прибулу невістку:

«Да привезли скриню кованую,
А невісточку коханую;
Привезена да тетерочка.
Не кишкайте, не полохайте,
Нехай вона да прилітає,
В своєму дому та привикає» [65, с. 167].

Батьки Красицькі вийшли із хати просто так, не в кожухах, мати молодого не захотіла дотримуватися звичаю. Вона стала на порозі й запитала Катрю: «З чим ти приїхала до мене?».

А невістка Катря впевнено й рішуче мовила: «Із хлібом-сіллю й своїм чоловіком!». У тій відповіді містилося просте, але горде: «Хоч ти й

Красицька, але ж бо й я Шевченкова. Хоч ти й мати своєму синові, та всяково ж я йому дружина!».

Молоде подружжя направилося в хату, а бояри прилюдно, у супроводі дібровецьких жінок, занесли придане. Зайшовши до оселі, Катря, за звичаєм, кинула у підпіччя курку, взяла відра, вийшла в сіни, набрала води й занесла до хати. Далі здійснився процес підмітання, у якому їй перешкоджали присутні в кімнаті, то наступаючи на віник, то штовхаючи, то іще щось вигадуючи. По завершенні ритуальних дій, вона нарешті сіла на посад.

2.11. Комора

Молода і молодий, Катря й Антін, виховані у ревних християнських родинх хвилюються перед відповідальним і важливим обрядом, який був обов'язковим у їхній місцевості – **коморою**. Від напруження й споглядання на них великої кількості гостей вони зашарілися, а молодички вже співають:

«Цвіт калиноньку ломить,
Сон головоньку клонить;
Ой підіте, постеліте
І спатоньки положіте» [65, с. 170].

Від того співу, невідомості й напруги Антін почервонів, як буряк. Жінки регочуть, збираються втяти іще міцнішої співанки:

«Ой наш кур кокаче,
На сідало хоче» [65, с. 171].

Далеко за північ, коли малі діти вже давно сплять, молодички починають називати речі своїми іменами, використовуючи гострі слівця, але без жодної лайки, Боже борони.

Тим часом, свашки із сороміцькими піснями, пішли до комори – слати молодим першу весільну постіль. Згідно зі звичаєм, перша близькість молодої пари має відбуватися у тому місці, де споконвіку зберігається увесь скарб українського селянина – у коморі. Причому, постіль має бути

солом'яна і вкрита веріткою. Для цього комору заздалегідь прибирають, аби була готова спеціально для такого обряду. Готуючи таке місце, жіночки співають різної:

«Ой привезли да сову із села,
Садовили да на покуті.
Тут вона да непрошеная,
Буде вона покундошеная» [65, с. 172].

Боярин Кирик, стоячи посеред хати, голосно проголошує: «Господи, Ісусе Христе, сине Божий!». А присутні в хаті хором йому відповідають: «Амінь!». Тоді він продовжує іще поважніше: «Благословіть, батько й мати, і ви, добрі люди, молодих на покой повести!». Свашки, гості, хатні люди у відповідь: «Бог благословить!». І так три рази.

Старший дружба веде молодих до комори, а молодички піснями «розпинають» і соромлять їх:

«Ой бреди, Катрусю, бреди,
Да не бійся холодної води:
– Ой мамцю, мамцю,
До комори ведуть!» [65, с. 173].

Молодиці вже розперезалися на повну й сиплять сороміцьких пісень посеред комори, куди вже увійшли Антін із Катрею. Малий Тарас знітився, засоромився й не знає як йому реагувати на почуте. А жінки не вгавають:

«Ой гусак гуску кличе:
– І гуско моя, і голубко моя,
На ж тобі, на ж тобі
Колосок з'їсти!» [65, с. 174].

Свашки починають роздягати молоду, ретельно розчісують її волосся й уважно передивляються кожне пасмо, чи не сховано де голки, чи якої шпильки, приспівують:

«Ой квітами да постіль шита –
Чи не будеш ти, Катрусю, бита?».

Молодички знімають із Катрі корсетку, плахту і навіть сорочку, бо вдягають другу, біленьку й тоненьку.

Дружба допомагає роздягнутись Антіну, але чобіт не чіпає, бо їх має скинути Катря. Вона нахиляється й знімає із нього чоботи, а далі трусить їх. Із кожного випадає подарунок від молодого – по карбованцю.

Молоді Катря й Антін лягли на весільне ложе, а свашки під загальний сміх латкають (співають):

«Котилося колісце із клітки.

Обніміться хорошенько, дітки» [65, с. 175].

За стародавнім звичаєм, якщо молодий із певних причин не в стані позбавити цноти молоду, то це за нього мав би зробити старший боярин. Але честь дівчини все одно мала бути показана привселюдно громаді.

Молодичкам не терпілося дізнатися, що відбувалося в коморі. Вони реготали, співали, сварилися, що вже добре померзли. Нарешті зайшли туди. Старша сваха вийшла на поріг, високо несучи в руках сорочку молодої. Гості схвально зітхнули, а з комори показалися присоромлені, але правдиві й чисті Катря й Антін. Малий Тарас і собі відчув якусь незрозумілу гордість за сестру.

А свашки заспівали:

«Іде Катруся з ложа,

А за нею Матір Божа –

Наложила короночку

На її головочку.

Честь дівоньці, честь!» [65, с. 179].

Молодиці галасливо заходять до хати зі старшою свашкою, яка несла сорочку молодої. Дружба бере з її рук «гонор молодої», стає на лавку й говорить: «Благословіть, люди добрі, і ви, отець і мати, на мир красу показати!». Присутні вигукують: «Бог благословить!». Він показує сорочку старим Красицьким, а ті мовчки схвалюють.

Батько Красицький наливає у пляшку оковитої, а дружба Кирик втикає туди гілочку калини й наказує Микиті, братові Катрі, щоб справно довіз ту міточку матері Катерині.

Сват Красицький поважно говорить Микиті: «Скажи спасибі від нас своєму батькові й матері, що вміли дитину вигодувати та й виховати. Спасибі, скажи. Низенько веліли кланятися, скажи». Тарас незадоволений тим, що його майже не помічають і не довіряють виконати якесь весільне доручення. Тим часом свашки додають:

«Ой спасибі тобі, таточку,
За кудряву м'яточку,
За твою учтиву дитину» [65, с. 182].

У такому гаморі Тарас вирішив не спати всю ніч, але непомітно, під співи й танці, заснув. Він прокинувся, коли вже був білий день. Посеред хати Катря зливала воду свекрові вмиватися й подала новий рушник, який вона ще не так давно закінчила ткати.

Зранку почали сходитися свашки, підперезані червоними поясами. Тим молодцям, у яких не було крайки, Катря подавала червону стрічку, яку вони одразу ж пов'язували собі на голову поверх традиційної намітки.

Дружба почав вимагати у молодої червону запаску й хустку, бо так велів звичай. Він повісив запаску на воротях молодого, а хустку почепив на палицю й поліз на хату, прилаштувати до бовдура.

Свашки в хаті перев'язали червоними стрічками й нитками усі пляшки, чарки, ножі, і навіть парами пиріжки. А далі повели молодих умиватися. Цей обряд тут мав назву «**скривання**».

Антіна й Катрю вивели на вулицю. Попереду одна зі свашок несла жердку, до якої причіплена червона хустина. Зустрічні схвально кивали головами й говорили, що це добрих батьків дитина.

Молодят припровадили до криниці, накрили рушником, дали умитися й витертися. Катрю одягли у святковий одяг і всі сіли до сніданку. Дружба роздавав калача з медом, а тоді прийняв від молодої чорну курку із

прив'язаним до шиї пучечком калини й миску перев'язаних пирогів. Батьки молодого частують гостей, готуються до **перезви**, а жінки співають:

«Горілки, свату, горілки,
Бо зайнявся хвартух у дівки!» [65, с. 186].

Тарасу не сподобалося те, що сестра одразу пристала на все чуже й почала служити батькам Антіна. Він вийшов із хати, пішов за ворота й задумався над тим, як то колись жили люди. Напевно без панів, бо ж у наймах, мислив, не складеш так багато народних пісень, не придумаєш такі гарні обряди. Напевно, мають бути книжки про нашу стародавню культуру, і він вірив, що колись роздобуде таку книгу.

Приїхали батьки Катрі й Тараса, тітки, дядьки й інші родичі, і він на ходу сів до них у сани.

Рідні тітки заспівали:
«Ой що то за новинонька настала,
Що Катруся по батенька прислала?
Дала вона сто червоних
На страву,
Щоб привезли її матінку
На славу» [65. С. 188].

Поїзд увірвався у двір Красицьких, які вітали дорогих гостей поклонами.

Почалася весільна перепалка між свашками й молодицями з обох сторін молодих, яка на Західній Україні називається «ладканки». Дібрівські жінки питають, чого приїхали кирилівські: чи їсти, а чи, може, пити. А ті відповідають, що навідалися подивитися чи добре обходяться зі «своєю тетерею», чи годують, доглядають.

Катриних батьків посадили на покуті, аби пошанувати, а кирилівські молодички вимагають, щоб їм показали дорогу бранку:

«Вийди, Катрусю, вийди –
Чи не маєш ти кривди?

Це ж приїхали отець і мати
Кривди впоминати» [65, с. 191].

На порозі показуються молоді, які, за звичаєм, мали б тричі вклонитися всім, але Катря кинулася до мами й з радощів заплакала. Тим часом, рід молодого співає величній матері Катерині, яка виховала таку гарну доньку. Така повага особливо подобається родові молоді, тому вони співають:

«Хвалить Бога, що наш рід красен,
Що наша Катруся так чинила,
Як її матінка навчила».

Молодий Антін усіх частує, а родина й односельчани обдаровують його. Чоловіки розщедрилися, а жінки бурчать. За тим усім спостерігають присутні, а жінки співають:

«Ой роде багатий,
Даруй товар рогатий!
А ви, брати,
Даруйте бики» [65, с. 192].

Свашки натякають на червоний колір, як то молода «одважилась козацькою барвою брати», і на білу намітку:

«Де ти, Катрусю, ходила,
Що твоя голова побіліла?» [65, с. 193]

Добра гостина у сватів Красицьких, величання доньки Шевченків, дозволили їй кріпакам відчутти себе людьми, причетними до славної і вільної тисячолітньої української історії і культури.

Мати Катерина спробувала затягнути пісню про радість від того, що дочекалася дітей вінувати, але Тарас захотів додому і вона й собі заквапилася. Кирилівські жінки іще не хотіли їхати, але були змушені:

«Просипався черчик додолу –
Час нам, приданки, додому.
Вже ми, Катрусю, поїдем,
Тебе, молодую, покинем» [65, с. 196].

Мати Катерина попрощалася із Катрею, Антін випровадив тещу й посадив у сани і вони поїхали додому.

На другий день гості знову прийшли до Григорія Шевченка на поправини й заспівали давньої:

«Суботонька – то збірний день,
Неділонька – весільний день,
Понеділок – ізбав дівку,
У вівторок – пиймо горілку,
У середу – покотім бочку,
А в четвер вже додомочку» [65, с. 198].

Прибулі молодички посадили Григорія й Катерину в бричку, нарядили червоними стрічками, самі в неї запряглися й під гамір везуть зі співами. Із сусідньої вулиці до них вибігли переодягнені у вивернуті кожухи цигани, шинкарі, ведмеді, вимазані сажею чоловіки й жінки. Цигани із москалем зайшли у двір, спіймали курку дядька Юхима і Лейба продає її хазяїну, жартують. Господар купує свою курку у Perezvyan, віддає її на закуску і приєднується до них. Баба Юхимиха купила у циганок своє прядиво, переодяглася й пристала до весільного поїзда. В хаті почали частування, а молодіці співають сороміцьких пісень.

Тарас Шевченко кілька днів ходив під незабутнім враженням від весілля сестри Катрі. Він зрозумів, що прикрасили усі звичаї та обряди українські народні пісні, і як би то було добре, щоб вони супроводжували людину і в будень, і в свята. Так закінчилося кріпацьке весілля доньки Григорія Шевченка: просте, але веселе.

Висновки до 2 розділу

Г. Хоткевич відтворив у повісті «Катрине весілля» повний фольклорно-етнографічний комплекс весілля на Звенигородщині, яке відбувалося в першій половині XIX століття. Черговість етапів або актів обряду дещо відрізняється від тих, яких дотримуються, наприклад, на Гуцульщині чи Поділлі. У той час старші жінки знали багато весільних приспівок і

примовок, які на Бойківщині називаються «ладканки». Українці здавна берегли свою гідність і честь своїх дітей, тому тривалий період не пропускали жодного звичаю, який міг би засвідчити таку їх визначальну рису (наприклад, «комора»). Письменник і фольклорист відшукав велику кількість пісень, якими щедро проілюстрував текст повісті – фактично розлогий весільний нарис. Респондентами для нього були й місцеві мешканці – звенигородці, і виконавці, яких розшукали А. Кримський, С. Єфремов і тамтешні любителі записування фольклору. Ці записи увійшли до фольклорно-етнографічного збірника-праці А. Кримського «Звенигородщина» (Шевченкова батьківщина), підготовлена 1929 року, але не опублікована.

РОЗДІЛ 3

ВИВЧЕННЯ ВЕСІЛЬНИХ ПІСЕНЬ У 9 КЛАСІ ЗЗСО

Мета: ознайомити учнів із родинно-обрядовою творчістю українського народу – весільними піснями, етапами весільного обряду і його пісенним супроводом; розкрити важливу естетичну специфіку весільної пісні, насамперед як обрядової, навести яскраві приклади використання елементів народної весільної обрядовості і пісенності у творах українських письменників; цілеспрямовано розвивати вміння виразно читати / співати весільні пісні, аналізувати їх; виховувати глибоко усвідомлене значення збереження звичаїв та обрядів, традицій свого народу.

Тип уроку: сприймання та засвоєння нових знань.

Випереджувальне завдання: повідомлення учнів: виразне читання уривка із праці Гійома Левассера де Боплана «Опис України» (про давні звичаї українського весілля, які він зафіксував у середині XVII ст. на теренах нашої країни), а також фрагмента фольклорно-етнографічного нарису Є. Ярошинської «Весільні обичаї буковинсько-руського народу в наддністрянських околицях» (1891).

Обладнання: виставка книг «Весілля», «Весільні пісні», «Народні пісні з-над Дністра в записах Євгенії Ярошинської», Й. І. Лозинський «Українське весілля», творів Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, Т. Шевченка, відеофільм за твором Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці», кольорова таблиця «Етапи або акти весільної обрядовості».

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Декламація напам'ять / співання родинно-побутових пісень українського народу: пісень про кохання, про жіночу долю, про трагічні сімейні обставини.

Імпровізований пісенний вернісаж учнів.

Продемонструвати власні пробні записи родинно-побутових пісень, проспівати улюблені твори, здійснити їх ідейно-художній аналіз.

III. Повідомлення теми, мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя.

На сьогоднішньому уроці ми з вами ознайомимося із українським весіллям – весільною народною драмою. Варто наголосити, перш за все на тому, що це – один із провідних жанрів родинно-обрядової творчості.

Весілля складається із етапів або актів і має обов'язковий пісенний супровід. Разом із тим, розкриємо естетичну специфіку української весільної пісні як обрядової. З'ясуємо індивідуальні особливості використання елементів народної весільної обрядовості у багатьох творах вітчизняних письменників.

Учні записують тему уроку в свої зошити.

IV. Сприймання та засвоєння нових знань

Робота зі словником-довідником (пошук інформації).

Картка № 1.

Виписати із «Української фольклористичної енциклопедії» (За редакцією Василя Сокола) у зошити визначення обрядової (родинно-обрядової) поезії.

Картка № 2.

Виписати із «Української фольклористичної енциклопедії» (За редакцією Миколи Дмитренка) у зошити визначення весільної обрядовості.

Картка № 3.

Виписати в зошити із «Української фольклористичної енциклопедії» (За редакцією Ганни Скрипник) визначення весільної пісні.

Картка № 4.

Виписати в зошити зі словника-довідника «Українська фольклористика» (За редакцією Михайла Чернопиского) визначення народної драми.

Слово вчителя.

«**Весільні чини** – система дійових осіб весільної драми із чітко визначеними функціями щодо виконання обов'язкових обрядодій».

Визначальною і характерною рисою цієї системи є наявність двох партій, що представляють роди молодого і молодої. Весільним чинам властиве дотримання чіткої ієрархічності, а також ритуальної регламентації кожного учасника, наявності відзнак у весільному одязі [37, с. 109].

Весілля здавна складалося із трьох або п'яти етапів або актів. Кількість таких обрядодій залежала від того як батьки молодого і молодої домовлялися. До прикладу, сватання, оглядини, заручини, посаг молодих могли відбуватися за один прихід, або ж могли бути розтягнуті в часі на декілька тижнів, або навіть місяців. Молодий засилав старостів і сам йшов із ними до дівчини. Або ж могло бути й таке, що приходила свататися сама дівчина до хлопця. Принаймні, так писав французький інженер Гійом Левассер де Боплан у своїй книзі про наші землі «Опис України» іще в середині XVII століття.

У старости, як правило, запрошували двох досвідчених і знаючих до тонкощів народних звичаїв та обрядів чоловіків. Вони мали володіти даром слова, співати, танцювати, жартувати й узагалі – бути розважливими, аби вміти вийти / викрутитися із будь-якої ситуації. Навіть якщо дівчина давала відкоша. Вони пізно ввечері вирушали в дорогу сватати дівчину, яка припала до душі їхньому клієнту – хлопцеві на одруження. Чому йшли вночі? Та щоби менше людей у селі бачили й чули про сватів до Галини, Катерини, Василюни. Бо в усі часи в селі працює бездротове радіо, яке повідомляє про всі новини, а тоді – дуже прислухалися до суспільної думки, зважали на неї! Зайшовши до хати, низько кланялися господарям, бажали здоров'я і щастя, довголіття, добробуту, прибутку. По тому пояснювали, як вони опинилися в цих краях, що тут шукають, кого ловлять. За колоритною розповіддю старостів з'ясовувалося, що вони люди не тутешні, з далекого краю, вийшли на лови куниці – красної дівичі, напали на її слід, а вона шусть, тай забігла до цієї хати. От вони й прийшли її спіймати. Простять, чи господарі її віддадуть просто зараз, чи нехай іще підросте й прийдуть іншим разом. Якщо батьки – господарі хати згодні віддати вже, то дівчина перев'язує їх рушниками, а

якщо ні, то виносить гарбуза. Рушники засватана мала пристарати (вишити) сама.

Пояснення вчителя.

Під час підготовки до весілля навчені жінки, які добре жили в шлюбі й були вінчані випікали коровай. У весіллі на Буковині брали участь також вінчальні батьки: «батько» і «матка», котрі керували пошиттям чи виплітанням весільних віночків для «молодої» та «молодого», як правило у четвер, бо він вважався легким днем для українців, і не скоромним (можна їсти м'ясні страви). У цей період запрошували весільну «кухарку», яка готувала усі страви на всі кілька днів весілля; молода із «друзьками», а молодий із «друзьбами» або «боярами» йшли в село запрошувати родичів, сусідів, друзів на своє весілля. Батько або «староста» запрошували музикантів. Колись це були троїсті музики: бубон, скрипка і цимбали. В Україні тривалий період зберігалася традиція проведення в молодій дівич-вечора, на якому вона прощалася із дівуванням зі своїми подругами, із якими виросла й ходила на гуляння до хлопців.

У молодого обов'язково була присутня «світилка» – сестра, яка допомагала нести велику свічку до вінчання й була підручною «вінчальним батькам».

У день пошиття весільних віночків молодий міг дарувати (присилати з гінцем) молодій весільні капці, а вона у відповідь – вишиту власноруч сорочку й хустину до боку (ширінку або шервет).

Першого дня весілля молоді стають на коліна й просять батьківського благословіння на шлюб. Із хати вирушає весільний потяг: молодий і молода (якщо весілля разом), дружби і дружки, світилки, вінчальні батьки, староста, гості. У церкві беруть шлюб. По завершенні йдуть додому, де їх на воротях чекала мати у перевернутому назовні хутром кожусі, обсипала житом-пшеницею, цукерками або цукром, живою водою. Це символізувало побажання молодій парі добробуту, адже в такому уборі виступає на Різдвяні свята новорічна Коза, обов'язковий персонаж маскування. Староста три рази

заводив молодих за стіл, вони сідали й починали частування. Коли молодий приходив до молодої, брати, сусіди вимагали від нього викуп.

Дружби «скуповували» дружок, які стояли за столом із покритою хустиною тарілкою й чекали, коли їм добре заплатять за згоду піти в танець і поріднитися із родиною молодого. «Брат» брав викуп за «сестру»-молоду, а потім покривав її великою хусткою-павункою.

По завершенні прийому молодого виряджали скриню приданого молодої, на воза складали подушки, рушники, сорочки та інший крам. Молода прощалася із сім'єю, рідним домом / хатою, а свашки у цей час співали:

Дякую Вам, моя мамо,
Що будила мене рано,
Тепер не будеш, не будеш!
Дякую Вам, мої призьби,
Що сідало хлопців триста,
Тепер не будуть, не будуть!

По приїзду до хати молодого, невістка роздаровувала подарунки усім родичам, а вони, на знак згоди, йшли у веселий танець.

Другий день весілля називали «понеділкуванням». Від молодої вирушав весільний поїзд гостей, переважно молоді й дотепних веселунів, які йшли подивитися, як молода пара господарює на новому місці. Наперед пускали п'яного півня / когута. Усіх частували, могли влаштовувати переберію на кумедних «молодих».

«Весільні пісні – цикл родинно-обрядового пісенного фольклору, що супроводжує усі етапи весілля від заручин до пропою». Вони оформляють, предметно коментують, тлумачать та санкціонують створення нової української сім'ї. Виконавцями весільних пісень є, як правило, три жіночі хори (свашки, дружки, світилки), іноді – один чоловічий (але зрідка). Під час весілля відбувається своєрідний пісенний діалог двох таких «партій». Це роди молодого і молодої, які у завершальній частині весільної драми

зіспівуються у спільний хор. За обрядовою функцією і структурою їх можна поділити на: 1) обрядові пісні, які супроводжують випікання короваю, пошиття вінка та ін.; 2) пісні, які супроводжують декілька етапів, споріднених емоційною атмосферою (наприклад, дівич-вечір); 3) пісні, що виконуються на кількох етапах, проте, мають експресивний зміст і структуру (це чотиривіршеві приспівки); 4) пісні, що мають ослаблений зв'язок із обрядом і можуть переходити у ліричні, жартівливі чи танцювальні [36, с. 107].

Учні визначають етапи весільної драми, обмінюються враженнями.

Повідомлення № 1. «Весільні обичаї буковинсько-руського народу в наддністрянських околицях» у записах Євгенії Ярошинської [3].

Коротко висвітлити фольклористичну діяльність буковинської письменниці, фольклористки і педагога Є. Ярошинської. Порівняти два весільні нариси у її записах.

Повідомлення № 2. Весілля в селі Чорний Потік і Горошівці у записах Авксентія Яківчука [3].

З'ясувати, які етапи весільного обряду села Горошівці Заставнівського району Чернівецької області збереглися. Для цього можна запросити на урок уродженця населеного пункту, народного артиста України Івана Дерду.

Повідомлення № 3. Весілля в селі Зятківцях у записах Гната Танцюри.

Озвучити коротенькі повідомлення про піснярку Явдоху Зуїху та знаменитого фольклориста Гната Танцюру.

Повідомлення № 4. Весілля: У 2-х книгах / Упорядник О. Правдюк (К.: Наукова думка, 1970) [2; 3].

Написати коротеньке повідомлення-огляд книжок із весільними нарисами. Схарактеризувати нариси Є. Ярошинської та А. Яківчука.

Повідомлення № 5. Весільні пісні: У 2-х книгах / Упорядник М. Шубравська (К.: Наукова думка, 1988) [4; 5].

Написати коротеньке повідомлення-огляд книжок із весільними піснями. Віднайти тексти, зафіксовані на Буковині.

Виразне читання уривка із повісті Гната Хоткевича «Катрине весілля»

Бесіда за запитаннями.

Які обов'язкові етапи весільного обряду збережені до наших днів?

Сватання. Вінкоплетини. Церковний шлюб.

Що символізує зелений барвінок?

Молодість, вічне життя.

Що означає на весіллі червона нитка, якою шиють віночки молодому й молодій? Чому її не можна обривати?

Вона символізує любов і кохання. Якщо нитка задовга, то її замотують на віночку, а не обрізають, щоб не переривалося вічне життя молодих у парі.

Виразне читання текстів весільних пісень Буковини.

«Ой чий то кінь стоїть», «Гиля, гиля сірі гуси», «Раз я сиділа біля віконця».

Робота в колективі.

У яких творах українських письменників змальовано обряд весілля?

Іван Котляревський – «Наталка-Полтавка», Григорій Квітка-Основ'яненко – «Сватання на Гончарівці», Тарас Шевченко – «Назар Стодоля».

V. Підсумок уроку

На уроці засвоєно важливі знання про функції стародавньої і сучасної сім'ї в українському суспільстві.

VI. Пояснення домашнього завдання

Записати від старожилів села чи міста епізоди етапів проведення давнього обряду українського весілля.

Вивчити напам'ять весільну пісню «Горіла сосна палала». Спробувати її заспівати.

ВИСНОВКИ

Український письменник, музикант, фольклорист, педагог, театральний діяч – Гнат Хоткевич, як усебічно обдарована особистість, своєю творчістю поповнив золоту скарбницю вітчизняної культури і залишив по собі яскравий слід безкорисливого служіння своїй нації.

Письменник написав захоплюючі авторські твори про часи боротьби українського народу за своє національне й соціальне визволення. У них постають і свободолюбиві карпатські опришки та їх сміливі ватажки; інтелігенція, яка у свій спосіб боролася за збереження і примноження здобутків української культури, мови, науки, звичаїв та обрядів.

Важливою складовою наукових і мистецьких зацікавлень Г. Хоткевича став фольклор. Народознавець всюди, де тільки можна було, намагався фіксувати скарби народної мудрості. За походженням митець, як відомо, був із Харкова. Але одного разу побувавши в Українських Карпатах, він назавжди полюбив цей чудовий і загадковий край смerek, бурхливих гірських потоків, незламних і гордих опришків. Тут він записав чимало фольклорно-етнографічних матеріалів: ліричних, календарно і родинно-обрядових пісень, історичних текстів, легенд та переказів тощо.

Тривалий період Г. Хоткевич виношував ідею створення великого роману про життя і творчість геніального сина українського народу – Тараса Шевченка. Цьому передувала величезна наукова пошукова робота маловідомих або й взагалі невідомих матеріалів. Треба зауважити, що письменник із цим завданням впорався блискуче. Спочатку він удався до з'ясування генеалогії роду Великого Кобзаря. Для цього він переглядав метричні книги, робив певні уточнення, оскільки познаходив багато розбіжностей і трактувань щодо дат народження і смерті членів родини, їхньої освіти, походження та ін.

У ході такої роботи у нього виник цікавий задум написати захопливу повість про весілля рідної старшої сестри Тараса Шевченка – Катерини.

Фольклорист із цією метою вивчив місцеві звичаї та обряди, записав чимало текстів весільних пісень, приспівок і примовок, які використовувалися під час сватання, підготовки до весілля, власне весілля. Чимало матеріалів він знайшов у праці академіка Агатангела Кримського «Звенигородщина», яка була підготовлена й підписана до друку самим вченим. Матеріали до книги збирали місцеві вчителі, аматори народнопоетичної творчості, а серед них і С. Єфремов.

У повісті письменник і фольклорист уважно простежив усі етапи весільного обряду й використав для його висвітлення (проілюстрував) чимало текстів народних весільних і ліричних пісень.

За свою чітку проукраїнську позицію Г. Хоткевич зазнав переслідувань аж до повного фізичного знищення. Подібна доля, на жаль, спіткала і його твір – роман «Тарас Шевченко», який так і не дійшов до свого українського і світового читача. Добре хоча б те, що вдалося відшукати й видрукувати повість «Катрине весілля». Цей твір проливає світло на родинну атмосферу Генія українського народу – Тараса Шевченка.

Із кожним роком дедалі більше пересвідчуємося в тому, що український народ породив багатьох синів і доньок, які поклали своє життя на вівтар служіння українській нації, а самі, через заборони влади, залишилися в тіні історії. Науковцям потрібно іще добре попрацювати, аби до нас дійшла повна багатогранна мистецька спадщина Гната Хоткевича.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арсенич П. І. Гнат Хоткевич як дослідник Гуцульщини. *Народна творчість та етнографія*. 1987. № 6. С. 48-51.
2. *Весілля: У 2-х кн. Кн. 1* / Упоряд. текстів, примітки М. М. Шубравської. Нотн. матеріал упоряд. О. А. Правдюк. К.: Наукова думка, 1970. 456 с.
3. *Весілля: У 2-х кн. Кн. 2* / Упоряд. текстів, примітки М. М. Шубравської. Нотн. матеріал упоряд. О. А. Правдюк. К.: Наукова думка, 1970. 480 с.
4. *Весільні пісні: У 2-х кн. Кн. 1: Полісся, Наддніпрянина, Слобожанщина, Степова Україна* / Упоряд., примітки М. М. Шубравської. Нотн. матеріал підгот. А. І. Іваницький. К.: Наукова думка, 1982. 872 с.
5. *Весільні пісні: У 2-х кн. Кн. 2: Волинь, Поділля, Буковина, Прикарпаття, Закарпаття* / Упоряд., примітки М. М. Шубравської. Нотн. матеріал упоряд. Н. А. Бучель. К.: Наукова думка, 1982. 680 с.
6. *Гнат Мартинович Хоткевич. 1877-1938: Бібліографічний покажчик*. Харків, 1994.
7. Григорук А. Г. *Етнологія Гуцульщини: фольклор і обрядовість*: Навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2020. 252 с.
8. Гришин А. Невідомі праці Гната Хоткевича. *Музика*. 1971. № 6. С. 7.
9. Даниленко О. В. Хоткевич Гнат Мартинович. *Діячі науки і культури України: нариси життя та діяльності*. Київ-Чернівці: Книги-XXI, 2010. С. 631-633.
10. Денисюк І. «Народні оповідання про опришків» Володимира Гнатюка і «Камінна душа» Гната Хоткевича. *Роль Володимира Гнатюка у розвитку української національної культури*. Тернопіль, 1991. С. 156-158.
11. Ємець В. Перша кобзарська капела. *Наш світ*. 1925. № 3. С. 11-13.

12. Жеплинський Б. Спасибі, дочко, за пісні! *Бандура*. 1993. № 43-44. Січень-квітень. С. 10-14.
13. Жеплинський Б. Учениця самого Хоткевича. *Українська культура*. 1991. № 9. С. 16-17.
14. Загальні відомості про кобзарів та бандуристів, зібрані Г. Хоткевичем (чорнові записи, тексти, переписані з періодичних видань та документів). *ЦДІА України у Львові. Ф. 688. Оп. 1. Од. зб. 191*. 305 арк.
15. Загальні відомості про ліру та лірників, зібрані Г. Хоткевичем (тексти переписані з періодичних видань, окремі вислови, чорнові записки та цінні документи). Автограф. *ЦДІА України у Львові. Ф. 688. Оп. 1. Од. зб. 192*. 239 арк.
16. «Княгиня». *Шевченківський словник: У 2-х томах*. К.: Головна редакція УРЕ, 1976. Т. 1. С. 301-302.
17. Кобринська Н. Український бандурист. *Кобринська Н. Вибрані твори*. Київ, 1980. С. 380-381.
18. Ковалів Ю. *Історія української літератури: кінець XIX – поч. XXI ст.: підручник: у 10 т.* К.: ВЦ «Академія», 2017. Т. 5. С. 14-19.
19. Ковальчук О. І., Дмитренко М. К. Хоткевич Гнат Мартинович. *Українська фольклористична енциклопедія. У 2-х томах. Т. 2: М-Я / Упорядник, науковий редактор доктор філол наук, проф. М. К. Дмитренко*. Київ: Сталь, 2020. С. 565-567.
20. Ковальчук О. І. Хоткевич Гнат Мартинович. *Українська фольклористична енциклопедія / Керівник проекту, науковий редактор, упорядник Василь Сокіл*. Львів, 2018. С. 745-746.
21. Ковальчук С. Гнат Хоткевич і перший гуцульський театр. *Мистецтво*. 1962. № 6. С. 33-35.
22. Кошелівець І. Хоткевич Гнат. *Енциклопедія українознавства. Т. 10*. Львів, 2000. С. 3631-3632.
23. Красицька Катерина Григорівна. *Шевченківський словник: У 2-х томах*. К.: Головна редакція УРЕ, 1976. Т. 1. С. 327.

24. Кримський А. *Звенигородщина (Шевченкова батьківщина)*. К., 1929. 424 с.
25. Лисенко І. *Енциклопедія української пісні*. Житомир, 2019. С. 550.
26. Лисенко М. *Коріння Шевченкового роду. Генеалогія і спогади*. Львів: Апріорі, 2015. 336 с.
27. Лозинський Й. І. *Українське весілля / опрацювання тексту, упорядкування і вступна стаття Р. Ф. Кирчіва*. Київ: Наукова думка, 1992. 176 с.
28. Матеріали про звичаї, побут гуцулів, зібрані Г. Хоткевичем (записи, замітки, уривки творів). *ЦДІА України у Львові. Ф. 688. Оп. 1. Од. зб. 251*. 174 арк.
29. Мельничук А. Ф. *Гнат Хоткевич и народное поэтическое творчество: Автореферат дис. ... канд. филол. наук / АН УРСР. Ин-т искусствоведения, фольклора и этнографии им. М. Ф. Рыльского*. К., 1973. 18 с.
30. Мельничук А. Ф. Кобзарська діяльність Гната Хоткевича. *Народна творчість та етнографія*. 1970. № 5. С. 105-107.
31. Мельничук А. Ф. Фольклор Гуцульщини в повісті «Кам'яна душа» Гната Хоткевича. *Культура та побут населення українських Карпат*. Ужгород, 1972. С. 73-75.
32. Мельничук А. Ф. Фольклористична і етнографічна діяльність Г. М. Хоткевича. *Народна творчість та етнографія*. 1978. № 2. С. 57-66.
33. Мельничук А. Ф. Фольклорно-етнографічні елементи в акварелях і образках Гната Хоткевича. *Народна творчість та етнографія*. 1972. № 5. С. 66-70.
34. Мельничук А. Ф. Фольклорно-етнографічні інтереси Гната Хоткевича. *Народна творчість та етнографія*. 1973. № 2. С. 35-44.

35. Мороз М. *Бібліографія українського народознавства. Фольклористика*. Книга 2. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. С. 1080.
36. Пастух Н. А. Весільні пісні. *Українська фольклористична енциклопедія*. Львів, 2018. С. 107-108.
37. Пастух Н. А. Весільні чини. *Українська фольклористична енциклопедія*. Львів, 2018. С. 109-111.
38. Погребенник Ф. Гнат Хоткевич. *З порога смерті: Письменники України –жертви сталінських репресій*. К.: Радянський письменник, 1991. С. 441-444.
39. Погребенник Ф. Гнат Хоткевич і його історична проза. *Хоткевич Г. М.Авірон. Довбуш: Повісті. Оповідання*. К., 1990. С. 539-553.
40. Семистяга В. Гнат Хоткевич та його родина. *Слово Просвіти*. 2019. Ч. 6. 7-13 лютого. С. 9.
41. Солоненко В. М. Хоткевич Гнат Мартинович. *УРЕ. Т. 12*. К., 1985. С. 174-175.
42. Супрун Н. Відзначення роковин Гната Хоткевича. *Народна творчість та етнографія*. 1994. № 1. С. 90-93.
43. Супрун Н. О. Всесоюзний форум пам'яті Гната Хоткевича. *Народна творчість та етнографія*. 1989. № 3. С. 84-85.
44. Супрун Н. О. Гнат Хоткевич: Громадянин, митець, музикант. *Родовід. Наукові записки до історії культури України*. К., 1995. №. 2 (11). С. 103-110.
45. Супрун Н. О. Гнат Хоткевич і Гуцульщина. *Програма і тези наукових повідомлень Першої конференції дослідників народної музики західноукраїнських земель / Львівська державна консерваторія ім. М. Лисенка*. Львів, 1990. С. 54-57.
46. Супрун Н. О. *Гнат Хоткевич – музикант*. Рівне, 1997. 280 с.
47. Супрун Н. О. Гнат Хоткевич про вивчення фольклору в музичних вузах. *Матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару*

викладачів музичного фольклору / Київський державний інститут культури. К., 1993. С. 12-20.

48. Супрун Н. О. Г. Хоткевич і вивчення фольклору. *Музика*. 1984. № 5. С. 8-9.

49. Супрун Н. О. Гнат Хоткевич – теоретик і практик кобзарського мистецтва. *Народна творчість та етнографія*. 1989. № 2. С. 30-36.

50. Супрун Н. А. *Деятельность и творчество Гната Хоткевича в контексте украинского народного музыкального профессионализма: Автореф. дис. ... канд. искусствоведения* / Ленинград. гос. ин-т театра, музыки и кинематографии им. Н. К. Черкасова. Ленинград, 1986. 22 с.

51. Супрун Н. О. Науково-методологічні принципи дослідження Гнатом Хоткевичем музичного фольклору в польових умовах. *Тези доповідей республіканської науково-теоретичної конференції «Проблеми вивчення та пропаганди народної творчості як складової частини української національної культури»* / Рівненський інститут культури. Рівне, 1990. С. 100-102.

52. Супрун Н. О. Створення Гнатом Хоткевичем програми для пересувних етнографічних концертів. *Народна творчість та етнографія*. 1986. № 1. С. 44-47.

53. Супрун Н. А. Творческий путь Гната Хоткевича. *Этнографическое обозрение*. Москва, 1994. № 3. С. 103-112.

54. Твардовський В. В. Використання фольклору Гуцульщини в повісті «Кам'яна душа» Хоткевича. *Звітно-наукова конференція кафедр / Івано-Франківський державний педагогічний інститут*. 1964. С. 86-89.

55. Франко І. Українська [література за 1899 рік]. *Іван Франко. Зібрання творів: У 50-ти томах. Т. 33: Літературно-критичні праці (1900-1902)*. К.: Наукова думка, 1982. С. 10-17.

56. Франко І. М. Сперанский. Южнорусская песня и современные ее носители. *Іван Франко. Зібрання творів: У 50-ти томах. Т. 35: Літературно-критичні праці (1903-1905)*. К.: Наукова думка, 1982. С. 224-226.

57. Хоткевич Галина. *Там, де не колеться трава: Гнат Хоткевич та його родина*. Львів, 2017. 224 с.
58. Хоткевич Г. Авірон. Довбуш: Повісті. Оповідання / Упоряд., автор післямови Ф. П. Погребенник. К., 1990. 559 с.
59. Хоткевич Г. Воспоминания о моих встречах со слепыми. *Хоткевич Г. Твори: В 2-х т.* К., 1966. Т. 1. С. 455-518.
60. Хоткевич Г. *Гуцули й Гуцульщина* (Репринт. видання). Косів: Писаний Камінь, 2008. 36 с.
61. Хоткевич Г. Гуцульський рік: етнографічне представлене в IV діях. *Гнат Хоткевич. Неопубліковані гуцульські п'єси*. Луцьк: Терен, 2005. С. 145-198.
62. Хоткевич Г. Два поворотні пункти: З історії кобзарського мистецтва. *Музика масам*. 1928. № 10-11. С. 24-29.
63. Хоткевич Г. *Довбуш: Повість*. К.: Дніпро, 1985. 467 с.
64. Хоткевич Г. До історії кобзарської справи. *Червоний шлях*. 1927. № 5. С. 180-188.
65. Хоткевич Г. *Катрине весілля*. К.: «Задруга»-«Кобза», 1995. 207 с.
66. *Хрестоматія з гуцульщинознавства: для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів*. Косів: Писаний Камінь, 2001. 656 с.
67. Черемський К. Вшанування пам'яті Гната Хоткевича. *Народна творчість та етнографія*. 1998. № 4. С. 114-117.
68. Шевченко Катерина Григорівна. *Шевченківський словник: У 2-х томах*. К.: Головна редакція УРЕ, 1976. Т. 2. С. 358.
69. Шевченко Т. *Повне зібрання творів: У 6-ти т. Т. 3: Драматичні твори. Повісті*. К.: Видавництво АН УРСР, 1963. С. 175-208.
70. Шевченко Т. *Кобзар*. К.: Дніпро, 1982. 647 с.
71. Шумило Н., Семенюк М. Хоткевич Гнат Мартинович. *Шевченківська енциклопедія*. Т. 6. К., 2015. С. 639-641.

72. Яринко Л. О. *Звичаї українського весілля*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 48 с.